

Ստրասբուրգ, 2015 թ. սեպտեմբերի 10

Կարծիք No. 757/2014

CDL-PI (2015)015rev

Or. Engl.

**«Ժողովրդավարություն` իրավունքի միջոցով» եվրոպական
հանձնաժողով**

(Վենետիկի հանձնաժողով)

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿԱՐԾԻՔ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱԽԱԳԾԻ 1-7-ՐԴ ԵՎ 10-ՐԴ ԳԼՈՒԽՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Կարծիքը կազմվել է պ-ն Սերջիո Բարտոլեի (փոխարինող անդամ, Իտալիա), պ-ն Այվարս Էնձինսի (անդամ, Լատվիա), պ-ն Քրիստոֆ Գրաբենվարթերի (անդամ, Ավստրիա), տ-ն Տալլա Խաբրիկայի (անդամ, Ռուսաստանի Դաշնություն), պ-ն Եվգենի Տանչևի (անդամ, Բուլղարիա), պ-ն Կաարլո Տուորիի (անդամ, Ֆինլանդիա) դիտարկումների հիման վրա:

Բովանդակություն

I. Նախաբան.....	3
Ա. Կարծիքի ընդգրկման ոլորտը.....	4
Բ. Նախնական նկատառումներ	5
II. Սահմանադրական կարգի հիմունքներին և մարդու և քաղաքացու իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող գլուխների (գործող Սահմանադրության 1-ին և 2-րդ գլուխներ) փոփոխությունների նախագծի վերլուծություն	6
Ա. Ընդհանուր նկատառումներ.....	6
Բ. Հատուկ նկատառումներ	8
Գլուխ 1. Սահմանադրական կարգի հիմունքները.....	8
Գլուխ 2. Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները	12
Գլուխ 3. Սոցիալական, տնտեսական և մշակութային ոլորտներում օրենսդրական երաշխիքները և պետության քաղաքականության հիմնական նպատակները.....	20
III. 4-6-րդ գլուխների վերլուծություն. Ազգային ժողովը, Հանրապետության նախագահը և Կառավարությունը.....	21
Ա. Նախնական ընդհանուր նկատառումներ	21
Բ. Ընդհանուր նկատառումներ	22
Գ. Հատուկ նկատառումներ.....	25
Գլուխ 4. Ազգային ժողովը.....	25
Գլուխ 5. Հանրապետության նախագահը	36
Գլուխ 6. Կառավարությունը.....	39
IV. Փոփոխությունների նախագծի՝ Դատարանների և Բարձրագույն դատական խորհրդի վերաբերյալ գլխի (7-րդ գլուխ) վերլուծություն	42
Ա. Ընդհանուր նկատառումներ.....	42
Բ. Հատուկ նկատառումներ	43
V. Մարդու իրավունքների պաշտպանը	54
Ա. Ընդհանուր նկատառումներ.....	54
Բ. Առանձին նկատառումներ	54
VI. Եզրահանգում	56

I. Նախաբան

1. 2013 թ. նոյեմբերի 1-ին Հայաստանի Սահմանադրական դատարանի նախագահ պ-ն Գագիկ Հարությունյանը, որպես Սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովի (այսուհետ՝ Սահմանադրական հանձնաժողով) նախագահ, Հայաստանի Հանրապետության նախագահի անունից դիմեց Վենետիկի հանձնաժողովին Հայաստանի Սահմանադրության փոփոխությունների գործընթացին օժանդակելու խնդրանքով: Հայաստանի սահմանադրական դատարանի նախագահի նամակում ներկայացված էր Սահմանադրության փոփոխությունների գործընթացի ծրագիրը: Առաջին փուլում Սահմանադրական հանձնաժողովը մշակելու էր սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի նախագիծը, որը ներկայացվելու էր Հանրապետության նախագահին: Երկրորդ փուլում մշակվելու և ներկայացվելու էր կոնկրետ փոփոխությունների նախագիծը: Վենետիկի հանձնաժողովի օժանդակությունը հայցվել էր բարեփոխումների գործընթացի երկու փուլերի համար:

2. Արդյունքում ձևավորվեց Վենետիկի հանձնաժողովի զեկուցողների աշխատանքային խումբ, որը բաղկացած էր պ-ն Բարտոլեից, պ-ն Էնձինսից, պ-ն Գրաբենվարթերից, տ-ն Խաբրիևայից, պ-ն Տանչևից և պ-ն Տուրիից:

3. Սահմանադրական հանձնաժողովը և զեկուցողները 2014 թ-ի ընթացքում հանդիպել են երեք անգամ, որպեսզի քննարկեն սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի նախագիծը (CDL-REF(2014)033), և Վենետիկի հանձնաժողովը իր 100-րդ լիազույմար նիստում (Հռոմ, 2014 թ. հոկտեմբերի 10-11) հաստատեց հայեցակարգի վերաբերյալ կարծիքը (CDL-AD(2014)027):

4. Հայեցակարգի նախագիծը հաջորդիվ ներկայացվեց Հանրապետության նախագահին, ով հաստատեց այն:

5. Սահմանադրական հանձնաժողովը սկսեց մշակել Սահմանադրության փոփոխությունների նախագիծը: Գործող Սահմանադրության առաջին երկու գլուխների նախագծի

նախնական տարբերակը (CDL-REF(2015)014) ներկայացվեց Վենետիկի հանձնաժողովին և քննարկվեց զեկուցողների և Սահմանադրական հանձնաժողովի՝ 2015 թ. մայիսի 18-19-ին Փարիզում կայացած հանդիպման ժամանակ: Այս տեքստը հաջորդիվ վերանայվեց Սահմանադրական հանձնաժողովի կողմից՝ հաշվի առնելով զեկուցողների կողմից ներկայացված առաջարկությունները (տես CDL-REF(2015)023):

6. Փոփոխությունների նախագծի 4-րդ (Ազգային ժողովը), 5-րդ (Հանրապետության նախագահը), 6-րդ (Կառավարությունը), 7-րդ (Դատարանները և Բարձրագույն դատական խորհուրդը) և 10-րդ (Մարդու իրավունքների պաշտպանը) գլուխների նախնական տարբերակը ներկայացվեց զեկուցողներին և քննարկվեց 2015 թ. հուլիսի 1-2-ին Վիեննայում կայացած հանդիպման ժամանակ: Այս տեքստը հաջորդիվ վերանայվեց Սահմանադրական հանձնաժողովի կողմից՝ հաշվի առնելով զեկուցողների կողմից ներկայացված առաջարկությունները (տես CDL-REF(2015)023):

7. Սույն կարծիքը կազմվել է Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի՝ Հայաստանի իշխանությունների կողմից տրամադրված անգլերեն թարգմանության հիման վրա: Հնարավոր է, որ թարգմանությունը հստակ չարտացոլի օրիգինալ տարբերակը, և որոշ նկատառումներ և բացթողումներ կարող են պայմանավորված լինել թարգմանության հետ կապված խնդիրներով:

8. Սույն կարծիքը կազմվել է զեկուցողների դիտարկումների հիման վրա. այն ուղարկվել է Հայաստանի իշխանություններին որպես նախնական կարծիք և հրապարակվել է 2015 թ. հուլիսի 30-ին:

Ա. Կարծիքի ընդգրկման ոլորտը

9. Սույն կարծիքը վերաբերում է գործող Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի 1-ին (Սահմանադրական կարգի հիմունքները), 2-րդ (Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները), 3-րդ (Հանրապետության նախագահը), 4-րդ (Ազգային

ժողովը), 5-րդ (Կառավարությունը), 6-րդ (Դատական իշխանությունը) և 10-րդ (Մարդու իրավունքների պաշտպանը) գլուխներին: Հայաստանի Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի մնացած գլուխները մշակվում են Սահմանադրական հանձնաժողովի կողմից և կլինեն այլ կարծիքի շրջանակներում ուսումնասիրության առարկա:

10. Շատ նկատառումներ և առաջարկություններ, որոնք զեկուցողները ներկայացրել են Սահմանադրական հանձնաժողովի հետ մտքերի փոխանակության ժամանակ, հաշվ են առնվել Սահմանադրական հանձնաժողովի կողմից և հանգեցրել փոփոխությունների նախագծի վերանայման: Այդ նկատառումներն ու առաջարկությունները, այդ իսկ պատճառով, սույն կարծիքում կրկին չեն ներկայացվի:

Բ. Նախնական նկատառումներ

11. Նախ՝ Վենետիկի հանձնաժողովը ցանկանում է ընդգծել Սահմանադրական հանձնաժողովի կողմից կատարված աշխատանքի կարևորությունը և բարձր որակը: Հանձնաժողովի մեծ դրվատանքին են արժանի նաև աշխատանքային հանդիպումների ընթացքում բաց և կառուցողական վերաբերմունքն ու քննարկումների որակը: Հանձնաժողովը շեշտում և ողջունում է այն հանգամանքը, որ այս քննարկումների ընթացքում զեկուցողների կողմից ներկայացված առաջարկությունների մեծամասնությունը լուրջ քննարկումների է արժանացել և հաճախ ընդունվել:

12. Վենետիկի հանձնաժողովը համագործակցել է Հայաստանի իշխանությունների հետ նախորդ երկու սահմանադրական բարեփոխումների ժամանակ՝ 2001-2003 թթ.(երբ սահմանադրական հանրաքվեն ձախողվեց) և կրկին 2004/2005 թթ., երբ Սահմանադրության փոփոխությունները ընդունվեցին 2005 թ. նոյեմբերի 27-ին անցկացված հանրաքվեով: Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից ձևակերպված մի շարք առաջարկություններ, որոնք այն ժամանակ չեն ընդունվել, ներկայումս արտացոլված են սույն քննարկման առարկա տեքստում:

II. Սահմանադրական կարգի հիմունքներին և մարդու և քաղաքացու իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող գլուխների (գործող Սահմանադրության 1-ին և 2-րդ գլուխներ) փոփոխությունների նախագծի վերլուծություն

Ա. Ընդհանուր նկատառումներ

13. Սահմանադրության 114-րդ հոդվածի համաձայն՝ Սահմանադրության 1-ին և 2-րդ հոդվածները փոփոխման ենթակա չեն: Սահմանադրության այս հատվածի մնացած հոդվածների մեծ մասը լայնորեն փոփոխվել են:

14. Սահմանադրությունում ամրագրված հիմնական իրավունքների ցանկը զգալիորեն հարստացվել է՝ ներառելով որոշ նորագույն իրավունքներ և Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծում առաջին անգամ այլ իրավունքներ նախատեսելով, այսինքն՝ դրանք սահմանադրական մակարդակ բարձրացնելով:

15. Նախագծում ներկայացված է Սահմանադրության նոր կառուցվածք, և այս փոփոխությունը արժանի է հավանության: Սահմանադրական կարգի հիմունքներին առնչվող 1-ին գլխից հետո նոր տարանջատում է կատարվել մի կողմից անմիջականորեն կիրառելի իրավունքների (Հիմնական իրավունքներ և ազատություններ) և մյուս կողմից սոցիալական իրավունքների միջև, որոնք ձևակերպված են որպես պետության քաղաքականության նպատակներ և պետք է սահմանվեն օրենքով (Գլուխ 3. Սոցիալական, տնտեսական և մշակութային ոլորտներում օրենսդրական երաշխիքները և պետության քաղաքականության հիմնական նպատակները):

16. Նախագծի առաջին երեք գլուխների դրույթները համապատասխանում են մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային իրավունքի պայմանագրերին, հատկապես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային (այսուհետ՝ ՄԻԵԿ) և մարդու իրավունքների

ուղորտում փափուկ իրավունքի՝ Եվրոպայի խորհրդի, Վենետիկի հանձնաժողովի ու ԵԱՀԿ-ի փաստաթղթերին:

17. 1-ին գլուխը պարունակում է բազմաթիվ հիմնարար սկզբունքներ, որոնք կարելի է գտնել Եվրոպայի այլ ժամանակակից սահմանադրություններում:

18. 2-րդ գլուխը պարունակում է հիմնական իրավունքների կատարելագործված և ժամանակակից ցանկ: Այն ներառում է բազմաթիվ երաշխիքներ ՄԻԵԿ-ից (օրինակ՝ 2-րդ, 5-րդ, 13-րդ, 19-րդ, 20-րդ, 22-րդ, 23-րդ, 38-րդ հոդվածներ և հաջորդիվ) և Եվրոպական միության հիմնական իրավունքների խարտիայից (օրինակ՝ 1-4-րդ, 15-րդ, 19-րդ, 20-րդ, 22-րդ, 23-րդ, 38-րդ հոդվածներ և հաջորդիվ), ինչպես նաև որոշ երաշխիքներ (օրինակ՝ Հայաստանի Սահմանադրության 21-րդ հոդված), որոնք կարելի է գտնել այլ երկրների սահմանադրություններում, բայց ոչ Եվրոպական մակարդակում:

19. 2-րդ գլխում մի քանի հոդվածների ձևակերպումները հաճախ, բայց ոչ միշտ մոտ են ՄԻԵԿ-ի ձևակերպումներին: Մեկնաբանության հարց կարող է առաջանալ այլ դեպքերում:

20. Կոնվենցիայից շեղումները երբեմն ավելի մանրամասն կարգավորման պատճառով են, որը ներառում է Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի դատական պրակտիկայում ձևավորված դիրքորոշումները (այսուհետ՝ «Եվրոպական դատարան»): Օրինակ՝ սա վերաբերում է արդար դատաքննության տարրերին: Այս մոտեցումը հետաքրքիր է և, առաջին հայացքից, կարող է օգտակար լինել. այն, այնուամենայնիվ, կարող է դժվարություններ առաջացնել ապագայում, քանի որ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը մշտապես զարգանում է, ինչն անհնար է դարձնում դրա ամբողջական արտացոլումը երկրների սահմանադրությունների դրույթներում:

21. Որոշ դրույթներ բավականին մանրամասն են, ինչպես օրինակ, դատական իրավունքների վերաբերյալ դրույթների դեպքում: Հարցական է, թե արդյո՞ք դրանք բոլորը պետք է ընդունվեն սահմանադրական մակարդակում: Սա վերաբերում է, օրինակ, «ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու իրավունքին» (42-րդ հոդված):

22. Երկու առումով, փոփոխությունների նախագիծը հատուկ բաց վերաբերմունք է ցուցաբերում մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ միջազգային/եվրոպական չափանիշների նկատմամբ. 59-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ուղղակիորեն ամրագրված է միջազգային մարմիններին դիմելու հնարավորությունը, ավելին՝ 81-րդ հոդվածի 2-րդ մասը երաշխավորում է, որ այն դեպքերում, երբ միջազգային չափանիշները ավելի բարձր են, քան ազգային չափանիշները, ապա կիրառվում են միջազգային չափանիշները: Սա ողջունելի է:

Բ. Հատուկ նկատառումներ

Գլուխ 1. Սահմանադրական կարգի հիմունքները

Հոդված 5. Իրավական նորմերի աստիճանակարգությունը

23. Այս հոդվածը նախատեսում է իրավական նորմերի աստիճանակարգության համակարգը: Այնուամենայնիվ, այն չի հիշատակում 103-րդ հոդվածում ամրագրված սահմանադրական օրենքները: Սահմանադրական օրենքների ինստիտուտը ենթադրում է երկու նորմատիվ հետևանքներ. առաջին՝ սովորական օրենքները չեն կարող հակասել սահմանադրական օրենքներին, և երկրորդ՝ սահմանադրական օրենքները չեն կարող դուրս գալ իրենց առարկայի շրջանակներից, ինչպես սահմանված է 103-րդ հոդվածում: Ցանկալի կլիներ այս երկու սկզբունքներն էլ ամրագրել Սահմանադրությունում:

24. Հոդվածը պատշաճորեն սահմանում է, որ ընդհանուր միջազգային իրավունքի պարտադիր նորմերը և վավերացված միջազգային պայմանագրերը գերակայություն ունեն օրենքների նկատմամբ¹: Այս դրույթը շատ ողջունելի է:

25. 7-րդ հոդվածը և 60-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որը սահմանում է, որ «հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել Հայաստանի

¹ Ներպետական դատարանների կողմից միջազգային իրավունքի իմպլեմենտացիայի կարևորության վերաբերյալ տես CDL-AD(2014)036, մասնավորապես՝ §113:

Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված սահմանափակումները», պետք է համակարգային ձևով մեկնաբանվեն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը պարտադիր է ներպետական դատարանների համար, համենայն դեպս, երբ խոսքը գնում է Հայաստանի մասին, այդ թվում նաև՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխի հետ կապված (սա ուղղակիորեն նախատեսված է Հայաստանի դատական օրենսգրքում):

Հոդված 6. Օրինականության սկզբունքը

26. 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի վերջին նախադասության («լիազորող նորմերը պետք է համապատասխանեն իրավական որոշակիության սկզբունքին») գործնական նշանակությունը պարզ չէ: Իրավական որոշակիության սկզբունքին հղումը պետք է վերաբերի յուրաքանչյուր դեպքին այս մասում. ինչ վերաբերում է հատկապես Սահմանադրությամբ նախատեսված մարմինների կողմից ընդունվող ենթաօրենսդրական նորմատիվ ակտերին, ապա հղումը չպետք է սահմանափակվի միայն «լիազորող նորմերով»:

Հոդված 7. Ընտրական իրավունքի սկզբունքները

27. 7-րդ հոդվածը թվարկում է Եվրոպական ավանդական ընտրական հինգ սկզբունքները², որոնք, այսպիսով, այժմ պաշտպանված են սահմանադրական մակարդակով, ինչը ողջունելի է: Նաև կարևոր կլիներ ավելացնել «սեռերի հավասարության» սկզբունքը, որպեսզի ընտրական օրենսդրությունը կարողանա նախատեսել իրավական կանոններ, որոնք պահանջում են յուրաքանչյուր սեռին պատկանող անձանց նվազագույն տոկոս թեկնածուների կազմում³:

² Տես Ընտրական հարցերում օրինակելի վարքագծի վերաբերյալ կանոնագիրք, Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից իր 52-րդ լիազումար նիստում (Վենետիկ, 2002 թ. հոկտեմբերի 18-19) ընդունված ուղեցույց և բացատրական զեկույց:

³ Ընտրական հարցերում օրինակելի վարքագծի վերաբերյալ կանոնագիրք, 2.5

Հոդված 8. Գաղափարախոսական բազմակարծությունը և բազմակուսակցությունը

28. 8-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, որը պահանջում է քաղաքական կուսակցությունների նպատակների համապատասխանություն Սահմանադրության հիմնարար սկզբունքներին, խնդրահարույց է: Վենետիկի հանձնաժողովը գտնում է, որ սահմանադրական միջոցներով սահմանադրական բարեփոխումների ձգտումը չպետք է համարվի հակասահմանադրական: 45-րդ հոդվածի 4-րդ մասի ձևակերպումը փոփոխվել է նախկին նախագծի համեմատ, որպեսզի համապատասխանի Վենետիկի հանձնաժողովի դիրքորոշմանը: Այժմ որոշակի անհամապատասխանություն կա 8-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և 45-րդ հոդվածի 4-րդ մասի միջև:

Հոդված 10. Տնտեսական կարգը

29. 10-րդ հոդվածի ձևակերպումը, որը ամրագրում է, որ «Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական կարգի հիմքը սոցիալական շուկայական տնտեսությունն է», Փարիզում կայացած քննարկումներից հետո բարելավվել է. այժմ հղում է արվում «պետական քաղաքականությանը»՝ որպես «սոցիալական շուկայական տնտեսության» տարր: Այս հղումը տնտեսական կարգի ընտրությունը ավելի է հստակեցնում, մասնավորապես՝ «սոցիալական» շուկայական տնտեսություն, և հանրային իշխանությունների կողմից՝ 3-րդ գլխում ամրագրված սոցիալական նպատակների համար անհրաժեշտ ուղղիչ միջամտությունների հիմք է ապահովում:

Հոդված 16. Պետությունը և կրոնական կազմակերպությունները

30. 16-րդ հոդվածի 1-ին մասը երաշխավորում է կրոնական կազմակերպությունների գործունեության ազատությունը, իսկ 2-րդ մասը հաստատում է պետության և կրոնական կազմակերպությունների տարանջատման սկզբունքը: Այս հոդվածի դրույթները, որոնք վերաձևակերպվել են Փարիզում կայացած քննարկումներից հետո, համապատասխանում են 40-րդ հոդվածի դրույթներին, հատկապես 4-րդ մասին, որն անդրադառնում է կրոնի ազատության հավաքական կողմին:

Հոդված 17. Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցին

31. 17-րդ հոդվածն իր 1-ին մասում սահմանում է, որ «Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում»:

32. Վենետիկի հանձնաժողովը տեղյակ է այս մասում նկարագրված բոլոր ասպեկտներում (հոգևոր կյանք, ազգային մշակույթ և Հայաստանի ինքնություն) Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու կարևորության մասին: Այնուամենայնիվ «բացառիկ առաքելություն» բառերը կարող են հանգեցնել Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու դիրքի սխալ մեկնաբանությունների: Հայերի հոգևոր կյանքում Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու «բացառիկ առաքելության» ճանաչումը, կարծես թե, հակասության մեջ է 16-րդ հոդված 1-ին մասի հետ, որը սահմանում է. «Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորվում է կրոնական կազմակերպությունների գործունեության ազատությունը»: Այն, կարծես թե, հակասում է նաև 40-րդ հոդվածին, որն առնչվում է մտքի, խղճի և կրոնի ազատությանը. «Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի, կրոնի ազատության իրավունք»: Վերջապես, Հայաստանի ազգային մշակույթի զարգացման գործում «բացառիկ առաքելության» ճանաչումը, կարծես թե, մշակույթի և ազգային ինքնության պահպանման ոլորտում պետության գործողությունների հայեցողություն չի թողնում:

33. 16-րդ հոդվածը Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցուն՝ որպես ազգային եկեղեցի է ճանաչում, ինչը համահունչ է ՄԻԵԿ-ին և Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին. բոլոր եկեղեցիների և կրոնական կազմակերպությունների միջև խիստ հավասարության կոչ չկա: Այդ իսկ պատճառով Առաքելական սուրբ եկեղեցին կարող է հատուկ տեղ զբաղեցնել Հայաստանում, սակայն նրան բացառիկ առաքելությամբ օժտելով, ինչպես բացատրված է վերը, կարող է հանգեցնել թյուրըմբռնումների: Սա կարող է թարգմանության խնդիր լինել:

34. Վերջապես, անհրաժեշտ է նշել, որ քաղաքացիության վերաբերյալ դրույթները սովորաբար տեղ են գտնում սահմանադրությունների ընդհանուր կամ հիմնարար դրույթներում,

մինչդեռ այս նախագծում դրանք տեղ են գտել «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության իրավունքը» վերտառությամբ 46-րդ հոդվածում: Այս հոդվածը կարելի է տեղափոխել 1-ին գլուխ:

Գլուխ 2. Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները

Հոդված 23. Կյանքի իրավունքը: Մահապատժի արգելքը

35. Կյանքի իրավունքի վերաբերյալ 23-րդ հոդվածը օրինակ է այն դրույթների, որոնք մշակվել են ՄԻԵԿ-ին համապատասխան, և կոնկրետ այս դեպքում թարմացվել են՝ ներառելով մահապատժի արգելքը: Սա ողջունելի է, քանի որ այլ լավ հիմք է ստեղծում Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը հաշվի առնելու համար:

Հոդված 24. Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը

36. Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքի վերաբերյալ այս հոդվածի դրույթները համահունչ են Հիմնական իրավունքների խարտիային, ՄԻԵԿ-ի նախադեպային իրավունքին և Կենսաբանության և բժշկության կիրառման առնչությամբ մարդու արժանապատվության և իրավունքների պաշտպանության մասին կոնվենցիային՝ «Օվիդեոյի կոնվենցիա»⁴:

Հոդված 26. Անձնական ազատությունը

37. Անձնական ազատությանն առնչվող 26-րդ հոդվածը շատ մանրամասն է: Այն ՄԻԵԿ-ին շատ մոտ ձևակերպում ունեցող հոդվածի օրինակ է և նաև ներառում է Եվրոպական դատարանի որոշակի նախադեպային իրավունք:

38. 3-րդ մասը սահմանում է. «Եթե ձերբակալված անձը ձերբակալման պահից 72 ժամվա ընթացքում դատարանի որոշմամբ չի կալանավորվում, ապա նա ենթակա է անհապաղ

⁴ Տես համապատասխանաբար Կենսաբանության և բժշկության կիրառման առնչությամբ մարդու արժանապատվության և իրավունքների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 5-րդ և 16v-րդ հոդվածները. Մարդու իրավունքների և կենսաբանական բժշկության մասին կոնվենցիա CETS No.: 164 («Օվիդեոյի կոնվենցիա») <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/164.htm>:

ազատ արձակման»: Այս մասը սահմանում է առանց դատարանի որոշման անազատության մեջ պահելու ժամանակահատվածի սահման, ինչը համահունչ է Ստրասբուրգի դատարանի նախադեպային իրավունքին: Այնուամենայնիվ, այս ձևակերպումը ճկունության և ավելի նպաստավոր ժամկետի հնարավորություն չի տալիս:

Հոդված 28. Կնոջ և տղամարդու իրավահավասարությունը

39. 28-րդ հոդվածը հռչակում է կանանց և տղամարդկանց միջև իրավահավասարության սկզբունքը: Հոդվածի 2-րդ մասը, որն առնչվում է հավասարությանը «ամուսնանալիս, ամուսնության ընթացքում, ամուսնալուծվելիս», որոշակիորեն թուլացնում է այդ սկզբունքը, քանի որ տղամարդկանց և կանանց միջև հավասարությունը չի սահմանափակվում միայն ամուսնության վիճակով: Այս մասը իր բնական տեղը կգտներ 34-րդ հոդվածում, որը վերաբերում է ամուսնանալու ազատությանը և ամուսինների իրավահավասարությանը:

30-րդ, 31-րդ, 32-րդ, 39-րդ, 40-րդ, 41-րդ, 43-րդ, 44-րդ (որակյալ իրավունքներ) հոդվածներ և անհրաժեշտության սկզբունքը ժողովրդավարական հասարակությունում (78-րդ և 80-րդ հոդվածներ)

40. 30-րդ (Մասնավոր և ընտանեկան կյանքի, պատվի ու բարի համբավի անձեռնմխելիությունը), 31-րդ (Բնակարանի անձեռնմխելիությունը), 32-րդ (Հաղորդակցության ազատությունը և գաղտնիությունը), 39-րդ (Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը), 40-րդ (Մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը), 41-րդ (Կարծիքի ազատությունը և տեղեկատվության ազատությունը), 43-րդ (Հավաքների ազատությունը) և 44-րդ (Միավորումների ազատությունը) մշակված են միևնույն կառուցվածքով՝ 1-ին մասը սահմանում է իրավունքը, իսկ 2-րդ մասը՝ դրա սահմանափակման լեզիտիմ նպատակները:

41. Այս հոդվածներից ոչ մեկում նախատեսված չէ համաչափության և ժողովրդավարական հասարակությունում անհրաժեշտության սկզբունքը, որը պահանջվում է ՄԻԵԿ-ով այս հիմնական իրավունքների իրականացումը սահմանափակելիս: Իրականում, հայ նախագծողները նախընտրել են նախատեսել ընդհանուր դրույթ համաչափության սկզբունքի կիրառության վերաբերյալ բոլոր հիմնական իրավունքների սահմանափակումների դեպ-

քում⁵, ինչպես նաև դրույթ «հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ դրույթների էության անխախտելիության» մասին (80-րդ հոդված): Ափսոսում ենք, որ անհրաժեշտության կենտրոնական պահանջն այժմ «թաքնված» է համաչափության սկզբունքի վերաբերյալ հոդվածում և այն ներառված չէ առանձին հիմնական իրավունքների վերաբերյալ դրույթներում:

42. 78-80-րդ «հորիզոնական» հոդվածները չեն ներառում այնպիսի իրավունքների ցանկ, որոնք չեն կարող սահմանափակվել. ակնհայտ ենթադրությունն այն է, որ այդ իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն, եթե այդպիսի հնարավորություն նախատեսված է համապատասխան հոդվածներում: Այնուամենայնիվ, «Բացարձակ» իրավունքների ցանկը առնվազն տեղեկատվական արժեք կունենար:

43. Այն հոդվածներում, որտեղ համապատասխան նշում չկա, պետք է ավելացնել պահանջ, ըստ որի սահմանափակումները միայն հնարավոր են օրենքի հիման վրա. սա կհստակեցնի, որ սահմանափակումները չեն կարող հիմնվել անմիջականորեն Սահմանադրության վրա: Բավարար չէ սահմանել, որ ընթացակարգային հարցերը կարգավորվում են օրենքով (տես, օրինակ, 32-րդ հոդված):

44. 78-րդ հոդվածը հետևյալ կերպ է սահմանում համաչափության սկզբունքը. «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար: Սահմանափակման նպատակը և սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է համաչափ լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի դերին և նշանակությանը»: Այս հոդվածի ձևակերպումը բավականին խրթին է: Ավելին՝ երկրորդ նախադասությանը իմաստը հստակ չէ և, կարծես թե, ենթադրում է հիմնական իրավունքների աստիճանակարգում («սահմանափակման նպատակը և սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է *համաչափ լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի դերին և նշանակությանը*»): Առաջարկվում է փոփոխել ձևակերպումը:

⁵ Նմանատիպ ընտրություն է կատարվել Թունիսի նոր Սահմանադրությունում, տես CDL-AD(2013)032

Հողված 33. Անհատական տվյալների պաշտպանությունը

45. 33-րդ հոդվածում (Անհատական տվյալների պաշտպանությունը) նախատեսված իրավունքները՝ ծանոթանալու իր մասին տվյալներին, պահանջելու տվյալների շտկում կամ վերացում, ողջունելի են: Դրանք, այնուամենայնիվ, չպետք է սահմանափակվեն պետական իշխանությունների կողմից ստեղծված տվյալների բազաներով:

Հողված 34. Ամուսնանալու ազատությունը. ամուսինների իրավահավասարությունը

46. 34-րդ հոդվածը, 15-րդ հոդվածի (Ընտանիքի պաշտպանությունը) հետ միասնության մեջ կարողալիս չպետք է մեկնաբանվի որպես միասեռական միությունների իրավական ճանաչման նախատեսումը կանխարգելող դրույթ⁶:

47. Ներկայիս 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասը կարելի է տեղափոխել այս հոդված (տես 28-րդ հոդվածի վերաբերյալ դիտարկումը):

Հողված 36. Երեխայի իրավունքները

48. 36-րդ հոդվածի 3-րդ մասն «իրավասու մարմին» է վստահում որոշելու, թե արդյո՞ք երեխայի շահերին կհակասի իր ծնողների հետ կանոնավոր հիմքի վրա անձնական փոխհարաբերություններ պահպանելը և անմիջական շփումներ ունենալը: Այսպիսի որոշումը պետք է ընդունվի դատարանի կողմից: Սա կարող է թարգմանության խնդիր լինել, քանի որ ծնողների իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասում (որը արտացոլում է 36-րդ հոդվածի 3-րդ մասը), նախատեսված է, որ «ծնողական իրավունքներից զրկելը կամ դրանց սահմանափակումը կարող է կատարվել դատարանի կողմից (...):»:

⁶ Տես միասեռական գույգերի իրավական ճանաչման վերաբերյալ օրենսդրության և նախադեպային իրավունքի վերլուծությունը ՄԻԵԴ-ի 2015 թ. հուլիսի 25-ի որոշման մեջ՝ Օլիարին և այլոք ընդդեմ Իտալիայի (§ 134-139):

Հոդված 37. Կրթության իրավունքը

49. Այս հոդվածն ավելի մանրամասն է և հեռահար, քան եվրոպական կոնվենցիաները (պարտադիր դպրոցական կրթություն 10 տարի, անվճար, բարձրագույն կրթության հաստատությունների ինքնակառավարում): Սա արժանի է ուշադրության:

Հոդված 40. Մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը

50. 40-րդ հոդվածի 3-րդ մասը այլընտրանքային ծառայության իրավունքի սահմանադրական երաշխիք է նախատեսում: Սա գերազանց ճանապարհ է ապահովելու Բայաթյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով⁷ որոշման իմպլեմենտացիան և արժանի է դրվատանքի:

Հոդված 45. Կուսակցություն ստեղծելու և կուսակցությանն անդամագրվելու իրավունքը

51. Այս կարևոր դրույթը ճիշտ արտացոլում է եվրոպական չափանիշները: Կուսակցություն ստեղծելու և կուսակցությանն անդամագրվելու իրավունքը իրավացիորեն համատեղվել է որևէ կուսակցության հարկադրաբար չանդամագրվելու իրավունքի հետ: Քաղաքական կուսակցության արգելման չափանիշը տեղին հղում է կատարում «սահմանադրական կարգի բռնի տապալմանը և սահմանադրական կարգը տապալելու նպատակով բռնություն կիրառելուն», և պահանջվում է Սահմանադրական դատարանի որոշումը կուսակցության գործունեությունը կասեցվելու համար: Այս դրույթը, այնուամենայնիվ, լրում է կուսակցության գործունեության հնարավոր դադարեցման մասին. սա պետք է ավելացնել:

Հոդված 46. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության իրավունքը

52. Այս դրույթի համաձայն՝ Հայաստանի քաղաքացու հետ ծնողական կապը պարտադիր է քաղաքացիություն ստանալու համար: Այս սահմանափակումը, կարծես թե, չափազանց է:

53. Այս հոդվածը կարելի է տեղափոխել 1-ին գլուխ:

⁷ Տես CEDH, 2011 թ. հուլիսի 7, Բայաթյանն ընդդեմ Հայաստանի, CM/ ResDH(2014)225: Տես նաև DL-AD(2011)051-e՝ Այլընտրանքային ծառայության մասին Հայաստանի օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին օրենքի վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի կարծիքը, որն ընդունվել է հանձնաժողովի 89-րդ լիազումար նիստում (Վենետիկ, 2011 թ. դեկտեմբերի 16-17):

Հողված 47. Ընտրական իրավունքը և հանրաքվեներին մասնակցելու իրավունքը

54. 47-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նախատեսում է, որ Ազգային ժողովի պատգամավորի թեկնածու լինելու համար, ի լրումն 25 տարին լրացած լինելուն և պետական լեզվին տիրապետելուն, անձը պետք է՝ ա) վերջին հինգ տարում երկքաղաքացիություն չունենա, բ) վերջին հինգ տարում Հայաստանում մշտապես բնակված լինի: Վենետիկի հանձնաժողովը և ԵԱՀԿ/ԺՄԻԳ-ն արդեն քննադատել են Հայաստանում առկա այս պահանջները⁸: Երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց բացառումը ընտրվելու իրավունքից հակասում է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի (ՄԻԵԿ) 1-ին արձանագրության 3-րդ հոդվածին⁹: Մշտական բնակության պահանջը հակասում է միջազգային չափանիշներին: Ընտրական հարցերում օրինակելի վարքագծի վերաբերյալ կանոնագիրքը սահմանում է, որ «բնակության տևողության պահանջ քաղաքացիների վրա կարող է դրվել միայն տեղական կամ տարածքային ընտրությունների համար»¹⁰: Ավելին՝ ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը նշել է. «Անձինք, ովքեր այլապես բավարարում են ընտրվելու համար սահմանված պահանջները, չպետք է բացառվեն այնպիսի անողջամիտ կամ խտրական պահանջներով, ինչպիսին են (...) բնակության կամ ծագման պահանջները»¹¹: Այս երկու պահանջները պետք է հանվեն 47-րդ հոդվածի 2-րդ մասից:

55. 47-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է ընտրելու, ընտրվելու և հանրաքվեներին մասնակցելու արգելք «ծանր հանցագործության համար դատապարտված անձանց» համար: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ «1-ին արձանագրության 3-րդ հոդվածը, որն ամրագրում է անհատի ունակությունը ներգործելու օրենսդիր իշխանության ձևավորման վրա, չի բացառում, որ ընտրական իրավունքների սահմանափակումներ կարող են սահմանվել անհատների նկատմամբ, ովքեր, օրինակ, էապես չարաշահել են պետական դիրքը, կամ ում վարքագիծը սպառնում է խաթարել իրավունքի գերակայությունը կամ

⁸ CDL-AD(2011)032, §§ 37 -39

⁹ ՄԻԵԴ, Թանասեն ընդդեմ Մոլդովայի, 2010 թ. ապրիլի 27, դիմում No. 7/08; CDL-AD(2011)021, § 35

¹⁰ Ընտրական հարցերում օրինակելի վարքագծի վերաբերյալ կանոնագիրք, CDL-AD(2002)03rev, 1.1.1c

¹¹ ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի Ընդհանուր դիտարկում 25, կետ 15

ժողովրդավարության հիմունքները (...): Ընտրական իրավունքից զրկման դաժան միջոցին, այնուամենայնիվ, չպետք է դիմել չափազանց հեշտությամբ, և համաչափության սկզբունքը պահանջում է ակնհայտ և բավարար կապ պատժի և համապատասխան անհատի վարքագծի և հանգամանքների միջև»¹²: Վենետիկի հանձնաժողովը վերջերս ուսումնասիրել է, մասնավորապես, խորհրդարանից հանցագործների բացառման հարցը և եզրահանգում է արել, որ «ընտրվելու իրավունք չունենալը ազատ ընտրությունների իրավունքի սահմանափակում է. այդ իսկ պատճառով՝ այն պետք է հիմնվի իրավունքի հստակ նորմերի վրա, հետապնդի լեգիտիմ նպատակ և պահպանի համաչափության սկզբունքը: Ընդհանուր հանրային շահերից է բխում խուսափել քաղաքական որոշումների կայացման գործընթացում հանցագործների ակտիվ դերակատարությունից: Համաչափությունը սահմանափակում է ոչ միայն այն դեպքերը, երբ սահմանափակումն ընդունելի է, այլ նաև սահմանափակման տևողությունն է սահմանափակում. այն պահանջում է, որ հաշվի առնվեն այնպիսի տարրեր, ինչպիսին են հանցագործության բնույթն ու ծանրությունը և/կամ պատժի տևողությունը»¹³: Հայաստանի Սահմանադրության 47-րդ հոդվածի 4-րդ մասը այդ իսկ պատճառով պետք է ուղղակի հղում պարունակի այս ընտրական արգելքի սահմանափակումներին՝ հաշվի առնելով համաչափության սկզբունքը:

Հոդված 49. Պատշաճ վարչարարության իրավունքը

Հոդված 50. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը

Հոդված 51. Մարդու իրավունքների պաշտպանին դիմելու իրավունքը

56. 49-րդ (Պատշաճ վարչարարության իրավունքը), 50-րդ (Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը), 51-րդ (Մարդու իրավունքների պաշտպանին դիմելու իրավունքը) հոդվածները լավ կառավարման պարտադիր բաղկացուցիչներն են և այդ պատճառով ողջունելի են:

¹² CEDH GC 2015 թ. հոկտեմբերի 6, Հիրսթն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, No. 2

¹³ CDL-AD(2015)019, § 150

Հոդված 54. Ազգային և էթնիկական ինքնության իրավունքի պաշտպանությունը

57. 54-րդ հոդվածը ողջունելի է հատկապես, քանի որ այն իր 2-րդ մասում հաշվի է առնում ազգային փոքրամասնությունների իրավունքները: Այնուամենայնիվ այս մասի ձևակերպումից հստակ չէ, թե արդյո՞ք այս իրավունքների իրականացումը թողնված է մասնավոր նախաձեռնությանը, թե՞ այն մտադրված է երաշխավորելու պետության կողմից պոզիտիվ միջամտություն:

Հոդված 68. Քրեական գործերով բողոքարկման իրավունքը

58. Այս հոդվածի երկրորդ նախադասությունը սահմանում է. «Այդ իրավունքի իրականացումը, ներառյալ դրա իրականացման հիմքերը, կարգավորվում է օրենքով»: Անհրաժեշտ է նշել, որ այստեղ օրենսդրի հայեցողությունը սահմանափակվելու է ՄԻԵԿ-ի 7-րդ արձանագրության 2-րդ հոդվածի վերաբերյալ նախադեպային իրավունքով:

Հոդված 73. Օրենքների հետադարձ ուժը

59. 73-րդ հոդվածի 1-ին մասի ձևակերպումը բավականին խրթին է: Ավելի հստակ կլինեք, եթե այն սկսվեր հիմնական սկզբունքով, և ապա նախատեսվեին բացառություններ: Պետք է հստակեցվի, որ թույլատրելի բացառությունները չեն ծածկում քրեական իրավունքը: Ակնհայտ է, որ «վստահության իրավունքը» վերաբերում է լեզվատիմ ակնկալիքների պաշտպանությանը: Այլ հարց է, թե արդյո՞ք քրեական օրենսդրությունից բացի այլ օրենսդրության հետադարձ ուժին ընդհանրապես պետք է անդրադառնալ Սահմանադրության տեքստում. դա նաև կարելի է թողնել սահմանադրական դոկտրինային:

Հոդված 75. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրականացման կազմակերպական կառուցակարգերը և ընթացակարգերը

60. Այս դրույթը 1-ին գլխի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն պետության վրա դրված պոզիտիվ պարտականությունները լրացնում է հիմնական իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ «կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր» սահմանելու պարտականությամբ: Սա ողջունելի է:

Հոդված 76. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումներն արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ

61. Այս դրույթը վերաբերում է արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ շեղումներին: Սահմանափակման ոչ ենթակա իրավունքների ցանկը այս դրույթում էապես ավելի մեծ է, քան ՄԻԵԿ-ի 15-րդ հոդվածը:

Գլուխ 3. Սոցիալական, տնտեսական և մշակութային ոլորտներում օրենսդրական երաշխիքները և պետության քաղաքականության հիմնական նպատակները

62. Անմիջականորեն կիրառման ոչ ենթակա իրավունքների՝ առանձին գլխով նախատեսման գաղափարը ողջունելի է:

63. Նույնը վերաբերում է տարբերակմանը մի կողմից այն իրավունքների, որոնց պետք է օրենքները սահմանեն որպես կիրառելի սուբյեկտիվ իրավունքներ (82-85-րդ հոդվածներ), և մյուս կողմից քաղաքականության նպատակների միջև, որոնց իրականացումը հանրային իշխանությունների պարտականությունն է (86-րդ հոդված), և որոնց իրականացումը մշտադիտարկվում է Ազգային ժողովի կողմից կառավարության տարեկան զեկույցի միջոցով (87-րդ հոդված):

64. 82-85-րդ հոդվածներում նախատեսված իրավունքների սահմանման առաջադրանքը օրենսդրին ուղղակիորեն վստահելը բարձրացնում է այս իրավունքների բովանդակության հարցը, որոնք ենթադրում են իմպլեմենտացնող օրենսդրության ընդունում: Կարելի է փաստարկել, որ Սահմանադրությունն իր ընդունումից հետո անմիջապես առնվազն երաշխավորելու է այս իրավունքների օրենսդրական իմպլեմենտացման իրավունքը. արդյո՞ք այս «վիրտուալ» երաշխիքների դատական պաշտպանության հնարավորություն է լինելու: Արդյո՞ք հնարավոր է լինելու դիմել Սահմանադրական դատարան, եթե օրենսդրին չհաջողվի ընդունել իմպլեմենտացնող օրենսդրություն:

III. 4-6-րդ գլուխների վերլուծություն. Ազգային ժողովը, Հանրապետության նախագահը և Կառավարությունը

Ա. Նախնական ընդհանուր նկատառումներ

65. 4-րդ, 5-րդ և 6-րդ նոր գլուխները հստակ քայլ են արտահայտում դեպի ռացիոնալ խորհրդարանական համակարգ:

66. Վենետիկի հանձնաժողովը անընդհատ շեշտել է, որ նախագահական, կիսանախագահական և խորհրդարանական համակարգերի միջև հիմնարար ընտրությունը քաղաքական ընտրություն է, որը պետք է կատարվի տվյալ պետության կողմից, և բոլոր այս համակարգերը կարելի է համապատասխանեցնել ժողովրդավարական չափանիշներին¹⁴:

67. Կենտրոնական նշանակություն ունի այն, որ առաջին՝ երաշխավորվի դատական իշխանության անկախությունը բոլոր համակարգներում, և երկրորդ՝ կատարված ընտրությունը պահպանվի հաջորդիվ: Որպես երրորդ նկատառում կարելի է ավելացնել, որ համակարգի փոփոխությունները պետք է լուծեն ժողովրդավարության և կառավարման ունակության միջև հավասարակշռության մեջ առաջացած խնդիրները, բայց դրանք չպետք է նպատակառոտ դրված լինեն ներկա կամ ապագա իշխանության ղեկավարների դիրքի բարելավմանը: Ավելին՝ համակարգի փոփոխությունները պետք է լայն սոցիալական և քաղաքական փոխհամաձայնության արժանանան:

68. Վենետիկի հանձնաժողովը տեղյակ է, որ արդեն մի քանի հանդիպումներ են եղել քաղաքական կուսակցությունների հետ, և քաղաքական կուսակցությունների և հանրության հետ քննարկումները պետք է շարունակվեն: Վենետիկի հանձնաժողովը ողջունում է այս մոտեցումը և քաջալերում Հայաստանի իշխանություններին՝ շարունակելու այս ճանա-

¹⁴ CDL-AD(2004)044, Հայաստանի սահմանադրական բարեփոխումների վերաբերյալ միջանկյալ կարծիք, § 42

պարհը, որպեսզի պարզաբանվի բարեփոխումների նպատակի վերաբերյալ ցանկացած թյուրըմբռնում, և բարեփոխումների հաջողության համար ավելի լավ հիմքեր ստեղծվեն:

Բ. Ընդհանուր նկատառումներ

69. Ելնելով Եվրոպայում համեմատական սահմանադրական իրավունքից՝ Սահմանադրության փոփոխությունների նախագիծը նախատեսում է ռացիոնալ պառլամենտարիզմի գործիքներ և տեխնիկա: Ներկայացվել են մեխանիզմներ օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների միջև համագործակցությունը խթանելու համար, որպեսզի խուսափեն ինստիտուցիոնալ կոնֆլիկտներից: Զգուշորեն սահմանվել են լիազորությունների իրականացման ընթացակարգերը և ժամկետները:

70. Երեք գլուխների հերթականությունը փոփոխվել է: Ազգային ժողովին վերաբերող դրույթները զբաղեցնում են առաջին տեղը, մինչդեռ Հանրապետության նախագահին և Կառավարությանը վերաբերող դրույթները, որոնց ընտրությունը կամ նշանակումը կախված է խորհրդարանի որոշումից, սահմանված են հաջորդիվ: Այսպիսի կառուցվածքը համահունչ է խորհրդարանական համակարգին:

71. Փոփոխությունների նախագիծը շատ լայն լիազորություններ է շնորհում Ազգային ժողովին և դրանով իսկ պատգամավորների ընդհանուր թվի մեծամասնությանը, որոնց ձայնը սկզբունքորեն պահանջվում է այն որոշումների և օրենսդրական ակտերի հաստատման համար, որոնք Ազգային ժողովի իրավասության մեջ են մտնում: Տես, օրինակ, 104-րդ, 109-րդ, 115-րդ, 116-րդ, 118-րդ, 119-րդ, 120-րդ, 122-րդ հոդվածներ:

72. Նախագիծը, այնուամենայնիվ, շատ դրույթներում պահպանում է փոքրամասնության իրավունքը: Տես, օրինակ, 100-րդ, 104-րդ և 114-րդ հոդվածներ:

73. Տեքստը բավականին մանրամասն է և պարունակում է այնպիսի դրույթներ, որոնք սովորաբար չեն լինում սահմանադրությունում: Օրինակ՝ Ազգային ժողովի վերաբերյալ 4-րդ

գլուխը պարունակում է մի շարք հոդվածներ, որոնք վերաբերում են ներքին կազմակերպչական հարցերին և նպատակաուղղված են երաշխավորելու Ազգային ժողովի գործունեությունը (99-րդ՝ Ազգային ժողովի հերթական նստաշրջանները, 100-րդ՝ Ազգային ժողովի արտահերթ նստաշրջանը և նիստը, 101-րդ՝ Ազգային ժողովի նիստերի հրապարակայնությունը, 102-րդ՝ Ազգային ժողովի նիստերի իրավագործությունը, 106-րդ՝ Ազգային ժողովի մշտական հանձնաժողովները, 107-րդ՝ Ազգային ժողովի ժամանակավոր հանձնաժողովները, 112-րդ՝ Պատգամավորների բանավոր և գրավոր հարցերը և 114-րդ՝ Հրատապ թեմայով քննարկումները, հոդվածներ): Այլ եվրոպական երկրներում այս դրույթները սովորաբար կարգավորված են կանոնակարգերում: Զեկուցողներին պարզաբանվել է, որ ոլորտում անհրաժեշտ էին սահմանադրական երաշխիքներ, հատկապես՝ նախագծում նախատեսված կառավարման համակարգի փոփոխությունից հետո, որպեսզի պահպանվեն փոքրամասնության իրավունքները: Այնուամենայնիվ, այսպիսի կարևոր դրույթները միգուցե կարելի է միավորել մեկ դրույթում, որպեսզի տեքստը պարզեցվի և դառնա հեշտ ընթեռնելի, իսկ այլ դրույթները կարելի է կարգավորել Ազգային ժողովի կանոնակարգում:

74. Նախագահը այլևս չի ընտրվում ժողովրդի կողմից. նա «հետևում է Սահմանադրության պահպանմանը» (123-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), «անաչառ է և առաջնորդվում է բացառապես համապետական և համազգային շահերով» (123-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Նա հստակորեն առանձնացված է գործադիրից և շատ սահմանփակ ինքնավար լիազորություններ ունի: Նրա այն գլխավոր գործառույթները, որոնք իրականացվում են առանց Կառավարության կամ Կառավարության անդամի առաջարկության, վերաբերում են՝ Ազգային ժողովին հղվող տարեկան ուղերձին (128-րդ հոդված), օրենքների ստորագրմանը և հրապարակմանը (129-րդ հոդված), պետական պաշտոնների նշանակմանը, քաղաքացիության վերաբերյալ հարցերի լուծմանը (134-րդ հոդված), ներում շնորհելուն (135-րդ հոդված), պարզևատրմանն ու պատվավոր կոչումների շնորհմանը (136-րդ հոդված), բարձրագույն դասային աստիճանների շնորհմանը (137-րդ հոդված): Բոլոր այս դեպքերում նա պետք է գործի օրենքի դրույթներին համապատասխան (որոնք կարող են պահանջել այլ պետական մարմինների միջամտություն, չնայած սկզբունքորեն օրենքը կարող է այս հարցերում վերջնական որոշման իրավունքը վերապահել միայն նախագահին):

75. Նախագահի շատ լիազորություններ իրականացվելու են Կառավարության կամ Կառավարության անդամի առաջարկության հիման վրա: Դրանք վերաբերում են միջազգային պայմանագրերի կնքմանը, Հայաստանի դիվանագիտական ներկայացուցիչների նշանակմանը և հետկանչմանը (132-րդ հոդված), վավերացում չպահանջող միջազգային պայմանագրերի հաստատմանը, կասեցմանը կամ դրանք չեղյալ հայտարարելուն (132-րդ հոդված), զինված ուժերի բարձրագույն հրամանատարական կազմի նշանակմանը և պաշտոնից ազատելուն (133-րդ հոդված), բարձրագույն զինվորական կոչումներ շնորհելուն (133-րդ հոդված):

76. Եթե մենք այս լիազորությունները համեմատենք Նախագահի այն լիազորությունների հետ, որոնք կարող են իրականացվել առանց այլ պետական մարմնի առաջարկության (տես 138-րդ հոդվածի (Հանրապետության նախագահի հրամանագրերը և կարգադրությունները) վերաբերյալ կետ)), ակնհայտ է, որ Հայաստանի Հանրապետության նոր սահմանադրական համակարգում կենտրոնական մարմինը լինելու է Կառավարությունը:

77. Հայաստանի սահմանադրական համակարգի կարևոր փոփոխություններից մեկն առնչվում է գործադիրի և զինված ուժերի միջև փոխհարաբերությանը (154-րդ հոդված): Զինված ուժերը գտնվելու են Կառավարության ենթակայության ներքո՝ անմիջականորեն ղեկավարվելով պաշտպանության նախարարի կողմից՝ վարչապետի գլխավորությամբ գործող Անվտանգության խորհրդի կողմից սահմանվող քաղաքականության հիմնական ուղղությունների շրջանակում: Այս լուծումը վարչապետի ընդհանուր դերակատարության նոր շեշտադրում է կատարում՝ միաժամանակ կրճատելով Հանրապետության նախագահի դիրքն ու լիազորությունները:

Գ. Հատուկ նկատառումներ

Գլուխ 4. Ազգային ժողովը

Հոդված 89. Ազգային ժողովի կազմը և ընտրության կարգը

78. 89-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ Ազգային ժողովը կազմված է լինելու առնվազն հարյուր մեկ պատգամավորից, ովքեր ընտրվելու են համամասնական ընտրակարգով, որը «պետք է երաշխավորի Ազգային ժողովում կայուն խորհրդարանական մեծամասնության ձևավորումը» (3-րդ մաս): «Եթե Ազգային ժողովի ընտրությունների առաջին փուլի արդյունքում կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն չի ձևավորվում», ապա անցկացվում է քվեարկության երկրորդ փուլ, «որին մասնակցում են առավելագույն ձայներ ստացած երկու կուսակցությունները կամ կուսակցությունների դաշինքները» (4-րդ մաս): Այսինքն՝ ընտրված ընտրակարգի հիմնական հատկանիշներն են պատգամավորական տեղերի համամասնական բաշխումը, կայունության սահմանադրական նպատակը և առավելագույն ձայներ ստացած երկու կուսակցությունների կամ դաշինքների միջև քվեարկության երկրորդ փուլը: Ավելին՝ այսպիսի համակարգում Սահմանադրությունում սահմանված չէ պատգամավորների ընդհանուր թվաքանակը. այն կախված է լինելու մեծամասնությանը որպես բոնուս հատկացված լրացուցիչ տեղերի քանակից:

79. Հայաստանի Սահմանադրական հանձնաժողովի համար օրինակ է ծառայել Իտալիայի կողմից վերջերս ընդունված ընտրակարգը: Այս համակարգը նախատեսում է, որ եթե որևէ կուսակցություն հաղթահարում է 40% ընտրական շեմը, ապա այդ կուսակցությանը տրվում են այնպիսի քանակության տեղեր, որի արդյունքում կուսակցությունը կունենա տեղերի 54 %-ը: Եթե որևէ կուսակցության չի հաջողվել ստանալ ձայների 40%-ի շեմը, ապա անցկացվում է քվեարկության երկրորդ փուլ, որին մասնակցում են առաջին փուլում առավելագույն թվով ձայներ ստացած երկու կուսակցությունները: Մնացած տեղերը բաշխվում են այլ կուսակցություններին համամասնական կարգով՝ քվեարկության առաջին փուլի արդյունքներին համապատասխան: Այս համակարգը ընդունվել է հարաբերականորեն

երկարատև անկայունությունից հետո, որպեսզի ավելի լավ հավասարակշռություն հաստատվի կառավարման ունակության և ներկայացուցչության միջև: Այս համակարգը երկար փորձառության արդյունք է: Այն անհրաժեշտաբար կիրառելի չէ այնպիսի երկրի դեպքում, որը ընտրություն է կատարել խորհրդարանական համակարգի օգտին և այն փորձարկելու է առաջին անգամ:

80. Այս պատճառով Վենետիկի հանձնաժողովի զեկուցողները առաջարկում են Սահմանադրությունում ամրագրել միայն ընտրական համակարգի գլխավոր սկզբունքները, որպեսզի երաշխավորվի անհրաժեշտ ճկունություն այդ համակարգի հետագա զարգացման ընթացքում: Շատ մանրամասներ հանվել են 89-րդ հոդվածից: Այնուամենայնիվ, առավելագույն ձայներ ստացած կուսակցությունների դաշինքների միջև քվեարկության երկրորդ փուլը պահպանվել է, ինչը պարտադիր շրջանակ է սահմանում որոշակի տիպի համամասնական ընտրակարգի ընդունման համար: Իրականում, դրանով ընտրական համակարգը մեծամասամբ ամրագրված է Սահմանադրությունում: 89-րդ հոդվածի 4-րդ մասը պետք է հանել քվեարկության երկրորդ փուլ անցկացնելու հնարավորությունը պետք է կարգավորվի Ընտրական օրենսգրքում:

81. Ցանկացած ընտրական համակարգ սկզբունքորեն ընդունելի է, քանի դեռ այն հարգում է ընտրությունների ոլորտում առկա միջազգային չափանիշները¹⁵, այնուամենայնիվ պետք է հիշեցնել, որ «ընտրական համակարգի ընտրությունը, ինչպես նաև տեղերի բաշխման մեթոդը շարունակում են մնալ զգայուն սահմանադրական հարցեր և պետք է զգուշորեն հաշվի առնվեն, ներառյալ՝ դրանց ընդունումը քաղաքական կուսակցությունների միջև մեծ փոխզիջման միջոցով: Մինչ ցանկացած ժողովրդավարության ինքնավար որոշումով է իր պատշաճ ընտրական համակարգը, գործում է այն կանխավարկածը, որ ընտրական համակարգը պետք է արտահայտի ժողովրդի կամքը: Այլ կերպ ասած՝ ժողովուրդը պետք է վստահի ընտրված համակարգին և դրա կիրառությանը»¹⁶:

¹⁵ CDL-AD(2002)023rev, II.4

¹⁶ CDL-AD(2015)001, par. 9

Հոդված 93. Ազգային ժողովի ընտրությունների նշանակումը

82. Սահմանադրական հանձնաժողովի հետ հանդիպմանը հաստատվեց, որ այս հարցում Հանրապետության նախագահի մասնակցությունը զուտ ֆորմալ բնույթ է կրում:

Հոդված 94. Ներկայացուցչական մանդատ

83. Այս հոդվածը համահունչ է ժողովրդավարական չափանիշներին:

Հոդված 95. Պատգամավորական մանդատի անհամատեղելիությունը

84. Չնայած այն բավականին խիստ է, քանի որ բացառում է լիբերալ մասնագիտություն ունեցող անձանց (ինչպիսին են փաստաբանները և բժիշկները) պատգամավոր լինելու հնարավորությունը, այս հոդվածը, այնուամենայնիվ, համապատասխանում է եվրոպական չափանիշներին:

Հոդված 96. Պատգամավորի անձեռնմխելիությունը

85. 96-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ «պատգամավորն իր պատգամավորական լիազորությունների ժամկետում և դրանից հետո չի կարող հետապնդվել և պատասխանատվության ենթարկվել պատգամավորի՝ իր կարգավիճակից բխող գործողությունների, այդ թվում՝ Ազգային ժողովում հայտնած կարծիքի համար, եթե այն զրպարտություն կամ վիրավորանք չի պարունակում»:

86. «Պատգամավորի՝ իր կարգավիճակից բխող գործողություններ» արտահայտությունը բավականին անորոշ է և կարող է այնպես մեկնաբանվել, որ ծածկում է նաև Ազգային ժողովի գործառույթներից դուրս գտնվող գործողությունները: Միգուցե սա չի մտնում հեղինակների մտադրության մեջ:

87. Կասկածելի է, թե արդյոք զրպարտությունն ու վիրավորանքը պետք է անձեռնմխելիության սկզբունքի բացառություն լինեն, ինչպես նախատեսված է այս մասում: Վենետիկի հանձնաժողովը իր՝ խորհրդարանական անձեռնմխելիությունների ծավալի և դրանցից զրկելու, քվեարկության համար դատական վարույթներից անձեռնմխելիության վերաբերյալ զեկույցում, խորհրդարանական պաշտոնի իրականացման վերաբերյալ եզրակացություն-

ներում և դիտարկումներում հղում է անում «խոսքի հատուկ ազատությանը»¹⁷: Պատգամավորները պետք է խոսքի ավելի լայն ազատություն ունենան, քան սովորական քաղաքացիները: Եվրոպայում բազմաթիվ կադապարներ գոյություն ունեն, և այս ոլորտում չկան եվրոպական չափանիշներ: Այնուամենայնիվ, զրպարտության կամ վիրավորանքի համար պատգամավորին հետապնդելու հնարավորությունը նախատեսելը հատկապես, եթե դրա համար պատգամավորի հետապնդումը կարող է իրականացվել պատգամավորի մանդատի ավարտից հետո («իր լիազորությունների ժամկետում և դրանից հետո...»), կարող է հանգեցնել կարծիքի ազատության լուրջ խախտումների: Խորհրդարանական անձեռնմխելիությունների ծավալի և դրանից զրկելու վերաբերյալ իր զեկույցում Վենետիկի հանձնաժողովը «գտնում է, որ խորհրդարանական անձեռնմխելիության վերաբերյալ կանոնները իրենց բնույթով չպետք է ժամանակային սահմանափակման ենթարկվեն (քանի դեռ համապատասխան հայտարարությունը արված է մանդատի գործողության ընթացքում): Եթե շնորհվում է անձեռնմխելիություն, ապա այն կխաթարվի, եթե հնարավոր կլինի պատգամավորի նկատմամբ մեղադրանք ներկայացնել նրա պաշտոնավարման ավարտից հետո»¹⁸: Ավելի նախընտրելի են խորհրդարանի կողմից ներքին կարգապահական սանկցիաները¹⁹:

88. 2-րդ մասը սահմանում է, որ պատգամավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու համար անհրաժեշտ է Ազգային ժողովի համաձայնությունը, և Ազգային ժողովի նախագահին անհապաղ տեղեկացվում է, երբ պատգամավորը բռնվել է հանցանք կատարելու պահին կամ դրանից անմիջապես հետո: Այս դրույթները համապատասխանում են

¹⁷ CDL-AD(2014)11, Խորհրդարանական անձեռնմխելիությունների ծավալի և դրանցից զրկելու վերաբերյալ զեկույց, որն ընդունվել է Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից իր 98-րդ լիազումար նիստում, (Վենետիկ, 2014 թ. մարտի 21-22) §12: Պատասխանատվության ենթակա չլինելու վերաբերյալ (խոսքի հատուկ ազատություն) կանոններ խորհրդարանի անդամների համար կարելի է գտնել գրեթե բոլոր ժողովրդավարական երկրներում, չնայած մանրամասները բավականին տարբերվում են: Պատասխանատվության ենթակա չլինելը սերտորեն կապված է խորհրդարանական մանդատի հետ և ներկայացուցիչներին պաշտպանում է, երբ նրանք գործում են ի պաշտոն՝ քննարկելով և որոշումներ կայացնելով քաղաքական հարցերի վերաբերյալ: Այն հաճախ բացարձակ է և չի կարելի դրանից զրկել, չնայած որոշ խորհրդարաններում դա հնարավոր է:

¹⁸ Խորհրդարանական անձեռնմխելիությունների ծավալի և դրանցից զրկելու վերաբերյալ զեկույց, 98-րդ կետ

¹⁹ Խորհրդարանական անձեռնմխելիությունների ծավալի և դրանցից զրկելու վերաբերյալ զեկույց, 100-րդ կետ

Խորհրդարանական անձեռնմխելիությունների ծավալի և դրանցից զրկելու վերաբերյալ զեկույցում արված առաջարկություններին և ողջունելի են:

Հոդված 98. Պատգամավորի լիազորությունների դադարումը

89. Պատգամավորի լիազորությունների դադարման հիմքերից մեկը «այլ պետության քաղաքացիություն ձեռք բերելն է»: Սա 47-րդ հոդվածի 2-րդ մասի տրամաբանական հետևանքն է, որը պահանջում է, որ պատգամավորի թեկնածուն պետք է լինի «միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի»: Այս պահանջը չի համապատասխանում Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային (տես 47-րդ հոդվածի (Ընտրական իրավունքը և հանրաքվեներին մասնակցելու իրավունքը) վերաբերյալ կետը) և երկրորդ քաղաքացիության ձեռքբերման դեպքում լիազորությունները դադարելու վերաբերյալ դրույթի հետ միասին պետք է հանվի:

90. Պատգամավորների լիազորությունների դադարման այլ հիմքերը թվարկված են 98-րդ հոդվածում: Երրորդ մասը սահմանում է, որ լիազորությունների դադարման հիմքերից երկուսը («մեկ հերթական նստաշրջանի ընթացքում քվեարկությունների առնվազն կեսին անհարգելի չմասնակցելը կամ Սահմանադրության 95-րդ հոդվածի որևէ պայման խախտելու հանգամանքը») փաստում է (հայտարարում) Ազգային ժողովի խորհուրդը: Այս հարցերի կարգավորումը կարելի է թողնել խորհրդարանի կանոնակարգին: Եթե, այնուամենայնիվ, դրանք մնան Սահմանադրությունում, ապա նախագծի հեղինակները պետք է վստահ լինեն, որ լիազորությունների դադարման հանգեցնող բոլոր դեպքերը հիշատակված են այս հոդվածում:

Հոդված 100. Ազգային ժողովի արտահերթ նստաշրջանը և նիստը

91. Այս հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ քառորդի կամ Կառավարության պահանջով կարող է գումարվել արտահերթ նստաշրջան: Սա ողջունելի հնարավորություն է խորհրդարանական փոքրամասնության համար:

92. Նույն հնարավորությունը պետք է տալ նաև Նախագահին:

Հոդված 103. Օրենքների, Ազգային ժողովի որոշումների, հայտարարությունների և ուղերձների ընդունումը

93. 103-րդ հոդվածի 2-րդ մասը թվարկում է այն օրենքները, որոնք պետք է ընդունվեն «պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով»: Արտակարգ և ռազմական դրության մասին օրենքները ևս պետք է ավելացնել այս ցանկին հատկապես, եթե ենթադրվում է, որ այս օրենքները ընդհանուր բնույթ են կրելու: Ավելին՝ զանգվածային լրատվության մասին, քաղաքական կուսակցությունների մասին, նորմատիվ ակտերի մասին և պետության վարչատարածքային բաժանումը սահմանող օրենքները ևս կարելի է ավելացնել այս ցանկին:

Հոդված 104. Ազգային ժողովի նախագահը, նրա տեղակալները և Ազգային ժողովի խորհուրդը

94. 104-րդ հոդվածի 1-ին մասը երաշխավորում է, որ Ազգային ժողովի նախագահի տեղակալներից մեկը ընտրվում է ընդդիմության կազմից: Այս սկզբունքը ողջունելի է: Այնուամենայնիվ, Ազգային ժողովի նախագահի տեղակալների թիվը սահմանված չէ, և, կարծես թե, 1-ին մասի ձևակերպման համաձայն՝ Ազգային ժողովի նախագահի մեկ և միայն մեկ տեղակալ է ընտրվելու փոքրամասնությունից: Կախված նախագահի տեղակալների քանակից և փոքրամասնության մեծությունից՝ փոքրամասնության պաշտպանությանը նվիրված այս դրույթը կարող է սահմանափակող բնույթ ձեռք բերել:

95. Ավելին՝ իմաստալից կլիներ ներգրավելու համար դիտարկել յուրաքանչյուր խորհրդարանական խմբակցությանն այդպիսի պաշտոնի հնարավորություն տալու հարցը և, օրինակ, անհրաժեշտության դեպքում նախատեսել ռոտացիայի հնարավորություն:

Հոդված 105. Ազգային ժողովի խմբակցությունները

96. 105-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է խմբակցությունների դերը. «Խմբակցությունները նպաստում են Ազգային ժողովի քաղաքական կամքի ձևավորմանը»: 2-րդ մասը նախատեսում է, որ «(...) Ազգային ժողովում նոր խմբակցություններ չեն կարող ձևավորվել» օրենսդրի ամբողջ պաշտոնավարման ընթացքում:

97. Վենետիկի հանձնաժողովը հասկանում է Սահմանադրական հանձնաժողովի ցանկությունը՝ երաշխավորելու կայունությունը ապագա ռեժիմում, բայց, այնուամենայնիվ, գտնում է, որ 2-րդ մասը չափազանց խիստ է: Նախ և առաջ, նոր խմբակցություններ ձևավորելու արգելքը կարող է խնդրահարույց լինել հրամայական մանդատի արգելման տեսանկյունից: Խմբակցությունները գրավոր հարցապնդումներ անելու լիազորություն ունեն, որը կարող է հանգեցնել վարչապետին կամ առանձին նախարարին անվստահություն հայտնելուն: Բացի այդ, այն կարող է խոչընդոտել 115-րդ հոդվածի պատշաճ գործողությանը (տես ստորև): Այդ պատճառով, նոր խմբակցություններ ձևավորելու արգելքը պետք է հեռացնել:

Հոդված 106. Ազգային ժողովի մշտական հանձնաժողովները

98. 106-րդ հոդվածի 2-րդ մասն ապահովում է փոքրամասնության մասնակցությունը մշտական հանձնաժողովներին, ինչը ողջունելի է:

Հոդված 107. Ազգային ժողովի ժամանակավոր հանձնաժողովները

99. Այս հոդվածը կարելի է թողնել կանոնակարգի կարգավորմանը:

Հոդված 108. Ազգային ժողովի քննիչ հանձնաժողովները

100. Այս հոդվածի ձևակերպումը հստակեցվել է, և այժմ պարզ է, որ պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ քառորդը իրավունք ունի պահանջել ստեղծել քննիչ հանձնաժողով, բայց այս հարցի վերաբերյալ վերջնական որոշումը կայացնում է Ազգային ժողովի պատգամավորների մեծամասնությունը:

Հոդված 109. Օրենսդրական նախաձեռնությունը

101. Օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը տրված է «պատգամավորին, խմբակցությանը և Կառավարությանը»: Պարզ չէ, թե ինչու խմբակցությունը պիտի այսպիսի լիազորություն ունենա, եթե առանձին պատգամավորն Ազգային ժողովում օրենքի նախագիծ ներկայացնելու իրավունք ունի: Արդյո՞ք Ազգային ժողովի կանոնակարգով նախատեսվելու են պատգամավորների համեմատ որոշ առավելություններ խմբակցության կողմից նախաձեռնության դեպքում:

102. 2-րդ մասը նախատեսում է, որ եթե օրենքի նախագիծն էականորեն նվազեցնում է պետության եկամուտները կամ ավելացնում պետության ծախսերը, ապա Ազգային ժողովն այդ օրենքի նախագիծը, կառավարության պահանջով, կարող է ընդունել միայն պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ: Պետք է սահմանել ավելի բարձր, որակյալ մեծամասնություն՝ որպես երաշխիք ֆինանսապես անիրատեսական առաջարկությունների դեմ:

103. 3-րդ մասը նախատեսում է անհետաձգելի օրենսդրական գործընթացի հնարավորությունը «Կառավարության որոշմամբ անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագիծն Ազգային ժողովն ընդունում կամ մերժում է երկամսյա ժամկետում»: Սա ողջունելի դրույթ է:

Հոդված 111. Պետական բյուջեի կատարման նկատմամբ վերահսկողությունը

104. Այս հոդվածը նախատեսում է, որ «Ազգային ժողովը վերահսկողություն է իրականացնում պետական բյուջեի կատարման, այդ թվում օտարերկրյա պետություններից և միջազգային կազմակերպություններից ստացված փոխառությունների և վարկերի օգտագործման նկատմամբ»: Այնուամենայնիվ, այն չի ադրադառնում այն հարցին, թե ինչ ձևերով է կարող Ազգային ժողովն այդպիսի վերահսկողություն իրականացնել (բացառությամբ 2-րդ մասում նախատեսված կառավարության կողմից տարեկան հաշվետվության վերաբերյալ քննարկումների):

Հոդված 113. Հարցապնդումները

105. 113-րդ հոդվածը ազգային ժողովի խմբակցություններին իրավունք է տալիս գրավոր հարցապնդումներով դիմելու կառավարության անդամներին: Հարցապնդմանը պատասխանելու ժամկետները հստակ սահմանված են 1-ին մասում: Այնուամենայնիվ, խմբակցությունների հարցապնդման իրավունքը թերի է, քանի որ հարցապնդման քննարկման համար անհրաժեշտ է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեկ հինգերորդը: Այս քննարկումը կարող է հանգեցնել վարչապետին անվստահություն հայտնելու առաջարկի ներկայացման, որի դեպքում կիրառվում են 115-րդ հոդվածի կանոնները (տես ստորև): Եթե քննարկումները հանգեցնում են «կառավարության առանձին անդամի աշխատանքի

գնահատմանը և նրան անվստահություն հայտնելուն, ինչը հանգեցնում է նրա հրաժարականին», սա «հանգեցնում է նրա հրաժարականին»: Պատահական անվստահության քվեի պատշաճ բնույթը վիճարկելի է:

Հոդված 114. Հրատապ թեմայով քննարկումները

106. 114-րդ հոդվածը, որի համաձայն՝ տվյալ շաբաթվա ընթացքում գումարվող նիստերից մեկում, պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ քառորդի պահանջով, կարող են անցկացվել «հասարակական հետաքրքրություն ներկայացնող հրատապ թեմայով քննարկումներ», օրինակ է այնպիսի հոդվածների, որոնք դիտավորությամբ թողնվել են Սահմանադրությունում դրանք կանոնակարգում նախատեսելու փոխարեն, որպեսզի պաշտպանվեն խորհրդարանական փոքրամասնության իրավունքները:

Հոդված 115. Վարչապետին անվստահություն հայտնելը

107. Կոնստրուկտիվ անվստահության քվեն վերցվել է համեմատական սահմանադրական իրավունքից, ենթադրաբար՝ Գերմանիայի 1949 թ. Հիմնական օրենքից: Սա, իրապես, ռացիոնալ պառլամենտարիզմի ամենաուժեղ զենքն է: Այնուամենայնիվ, հայկական համատեքստում համատեղված լինելով 18-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված՝ օրենսդրի պաշտոնավարման ամբողջ ընթացքում նոր խմբակցություններ ձևավորելու արգելքի հետ, այն դառնում է վտանգավոր և անխոցելի խոչընդոտ՝ Կառավարությանը անվստահության քվեով հեռացնելու համար: Եթե սահմանվի պատգամավորների «կուսակցությունը փոխելու» լրացուցիչ արգելք, ապա անվստահության քվեի միջոցով Կառավարության հեռացումը անհնար կդառնա:

108. Վարչապետը հատուկ դիրք ունի Կառավարությունում, քանի որ նրա իրավասության մեջ են մտնում Կառավարության քաղաքականության հիմնական ուղղությունների սահմանումը և Կառավարության և դրա անդամների գործունեության ղեկավարումն ու համակարգումը: Հետևաբար՝ վարչապետին անվստահություն հայտնելը պետք է հանգեցնի Կառավարության հրաժարականին: 115-րդ հոդվածը այդքան էլ հստակ չէ այս հարցի վերաբերյալ, բայց տեքստի ճիշտ ընթերցումը բացառում է, որ վարչապետի համաժամանակյա ընտրությունը

ենթադրում է գուտ նրա կողմից նախկին վարչապետի փոխարինում գոյություն գործող Կառավարությունում: Նշված 115-րդ հոդվածի տեքստը պետք է համակարգվի վարչապետի ընտրության և նշանակման և Կառավարության ձևավորման կանոնների հետ (տես ստորև):

109. 115-րդ հոդվածի 3-րդ մասում նախատեսվել է կրկին անվատահության քվե ներկայացնելու վեցամսյա սահմանափակում, եթե որոշումը չի ընդունվել: Սա սահմանում է Կառավարության պահանջվող լեգիտիմությունից բացառություն: Վերջնական լուծումը պետք է լինի նոր ընտրություններ անցկացնելը²⁰:

Հոդված 116. Միջազգային պայմանագրեր վավերացնելը, կասեցնելը և չեղյալ հայտարարելը

110. 116-րդ հոդվածը, որն առնչվում է Ազգային ժողովի լիազորություններին, որոնք վերաբերում են պայմանագրերին, հետևաբար՝ արտաքին քաղաքականությանը, մի քանի հարց է առաջացնում:

111. Սահմանադրության այս նոր նախագծի տեքստում իշխանությունների միջև հավասարակշռությունը փոփոխվել է. Նախագահը վերահսկողություն չի իրականացնում խորհրդարանի նկատմամբ, ինչպես նախատեսված է գործող Սահմանադրությունում: Այդ պատճառով ազգային ժողովի՝ պայմանագրերին առնչվող լիազորությունները պետք է հստակ և սպառիչ սահմանվեն Սահմանադրությունում: 1-ին մասում կիրառված որոշ արտահայտություններ («քաղաքական ... բնույթ ունեցող պայմանագրեր» (3-րդ կետ)) կամ «ուղղակիորեն նախատեսում են վավերացում» (7-րդ կետ) չափազանց անորոշ են:

112. Անհրաժեշտ է նաև նշել, որ 6-րդ (պայմանագրեր, որոնց կիրառումը նախատեսում է օրենքի փոփոխություն կամ նոր օրենքի ընդունում կամ սահմանում է օրենքին հակասող նորմեր) և 8-րդ (պայմանագրեր, որոնք պարունակում են այնպիսի հարցեր, որոնք ենթակա են օրենքի կարգավորմանը) կետերը, կարծես թե, մասամբ համընկնում են:

113. Ազգային ժողովը չպետք է իրավունք ունենա օրենքի միջոցով ընդլայնելու արտաքին քաղաքականության հետ կապված իր լիազորությունը, այսինքն՝ պարզ մեծամասնությամբ,

²⁰ CDL-AD(2013)032, Թունիսի Հանրապետության Սահմանադրության վերջնական նախագծի վերաբերյալ կարծիք, § 135

ինչպես նախատեսված է 2-րդ մասում («Ազգային ժողովը կառավարության առաջարկությամբ միջազգային պայմանագրերը վավերացնում, կասեցնում և չեղյալ է հայտարարում օրենքով՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ»):

Հոդված 119. Ռազմական դրությունը և զինված ուժերի օգտագործումը

114. 119-րդ հոդվածը սահմանում է ռազմական դրություն հայտարարելու և զինված ուժերը օգտագործելու հիմքերը: Ընթացակարգը նկարագրված է մանրամասն, ինչը հնարավոր է դարձնում անհետաձգելի որոշումների կայացումը Կառավարության կամ վարչապետի կողմից և նախատեսելով ձեռնարկված միջոցների հաջորդիվ հաստատում խորհրդարանի կողմից: Այնուամենայնիվ, այն չի նախատեսում Ազգային ժողովի կողմից որևէ հետագա վերահսկողություն ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ ձեռնարկված միջոցների նկատմամբ: Այս բացթողումը պետք է լրացնել:

115. Իմաստալից կլիներ ուղղակիորեն նախատեսել Նախագահի հնարավորություն՝ դիմելու Սահմանադրական դատարան ռազմական դրության ժամանակ ընդունված օրենքների վերաբերյալ:

Հոդված 120. Արտակարգ դրությունը

116. Արտակարգ դրության վերաբերյալ 120-րդ հոդվածը, կարծես թե, ունի նույն բացթողումը, ինչ նախորդ հոդվածը: 2-րդ մասը սահմանում է. «Արտակարգ դրություն հայտարարելու դեպքում իրավունքի ուժով անհապաղ գումարվում է Ազգային ժողովի հատուկ նիստ: Ազգային ժողովը կարող է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ վերացնել արտակարգ դրությունը կամ չեղյալ հայտարարել միջոցառումների իրականացումը»: Ազգային ժողովի անհապաղ հատուկ նիստ գումարելը ողջունելի է, բայց արտակարգ դրության ժամանակ ձեռնարկված միջոցների նկատմամբ Ազգային ժողովի կողմից վերահսկողությունը պետք է հնարավոր լինի ավելի ուշ փուլում:

117. Ավելին, 1-ին մասում կարող են ավելացվել արտակարգ դրություն հայտարարելու այլ հիմքեր, ինչպիսին են բնական, տեխնոլոգիական աղետը. 1-ին մասը նախատեսում է միայն սահմանադրական կարգին սպառնացող անմիջական վտանգը:

118. Վերջապես, իմաստալից կլիներ ուղղակիորեն նախատեսել Նախագահի իրավունքը՝ դիմելու Սահմանադրական դատարան արտակարգ դրության ժամանակ ընդունված օրենքների վերաբերյալ:

Հոդված 122. Կարգավորող հանձնաժողովները

119. 122-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ օրենքով կարող են ստեղծվել կարգավորիչ հանձնաժողովներ «մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրականացումն ապահովելու, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ սահմանված հիմնարար նշանակություն ունեցող հանրային շահերի պաշտպանության նպատակով»: Այս կարգավորիչ հանձնաժողովները, կարծես թե, նման են անկախ մարմիններին, որոնց կարելի է հանդիպել այլ իրավակարգերում: Եթե խոսքը այսպիսի մարմինների մասին է, ապա դրանց անկախ բնույթը (գործադիրից) պետք է ուղղակիորեն երաշխավորվի 1-ին մասում:

120. Դրանց ձևավորման համար որակյալ մեծամասնություն նախատեսելը մի կողմից այդ հանձնաժողովների ավելի մեծ լեգիտիմություն կհաղորդի, և մյուս կողմից կընդգրկի փոքրամասնությանը դրանց ձևավորման համար որոշման կայացման գործընթաց կկանխի, որպեսզի մեծամասնությունը չչարաշահի այդպիսի հանձնաժողովների ձևավորման հնարավորությունը:

121. Ամեն դեպքում, պետք է հստակեցվեն ինչպես այս հանձնաժողովների դիրքը պետական կառուցվածքում, այնպես էլ ենթաօրենսդրական այն իրավական ակտերի ուժը/բնույթը, որոնք այդ հանձնաժողովները կարող են լիազորվել ընդունել:

Գլուխ 5. Հանրապետության նախագահը

Հոդված 125. Հանրապետության նախագահի ընտրության կարգը

122. Նախագահն ընտրվում է ընտրիչների ժողովի կողմից: Նախագահի ընտրության ձևը քաղաքական հարց է, որը որոշվում է ազգային մակարդակով: Կարելի է պարզապես նշել, որ ընտրիչների ժողովի կողմից ընտրությունը կարող է ճանապարհ բացել հետևյալիսյան

շահարկումների համար, ինչը կարող է վտանգավոր լինել այդ ինստիտուտի հեղինակության և լեգիտիմության համար:

123. Ընտրիչների ժողովի մի կեսը կազմված է Ազգային ժողովի պատգամավորներից և մյուս կեսը՝ Ազգային ժողովի պատգամավորների թվին հավասար տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից իրենց կազմից ընտրված ներկայացուցիչներից (1-ին մաս): Հանրապետության նախագահի թեկնածուների առաջադրման իրավունք ունի ընտրիչների ժողովի անդամների առնվազն մեկ հինգերորդը (4-րդ մաս): Ընտրիչների ժողովի անդամների ձայների առնվազն երեք հինգերորդը ստացած թեկնածուն ընտրվում է Հանրապետության նախագահ (5-րդ մաս):

124. 125-րդ հոդվածի 5-րդ մասում նախատեսվում են ավելի փոքր մեծամասնություններ հաջորդիվ անցկացվող քվեարկությունների համար, եթե առաջին փուլում որևէ թեկնածուի չի հաջողվում ստանալ ձայների երեք հինգերորդը:

Հոդված 128. Հանրապետության նախագահի ուղերձը

125. Հանրապետության նախագահն իր իրավասության մեջ մտնող հարցերի վերաբերյալ կարող է ուղերձ հղել Ազգային ժողովին:

Հոդված 129. Օրենքների ստորագրումը և հրապարակումը

126. Այս հոդվածի 1-ին մասը պարզ է դարձնում, որ օրենսդրական գործընթացում Նախագահի դերակատարությունը զուտ ձևական բնույթ է կրում, և որպես Սահմանադրության պահապան՝ նա միայն կարող է օրենքն ուղարկել Սահմանադրական դատարան, որպեսզի վերջինս որոշում կայացնի դրա սահմանադրականության վերաբերյալ:

127. 2-րդ մասը հստակ ժամկետ է սահմանում Նախագահի համար՝ ստորագրելու և հրապարակելու օրենքը, որը Սահմանադրական դատարանի կողմից ճանաչվել է սահմանադրական: Սա ողջունելի է:

128. Նախագահին չի տրվել լիազորություն՝ պահանջելու, որպեսզի օրենքը վերանայվի Ազգային ժողովի կողմից: Ուստի՝ Նախագահը չի կարող օրենքի ընդունման դեմ քաղաքական

փաստարկներ բերել: Կարելի է նախատեսել, որ Նախագահը իրավասու լինի բարձ-րացնել ընթացակարգային խախտումների հարցեր: Մա անհամատեղելի չի լինի իր անկողմնակալության հետ և ոչ էլ այն փաստի հետ, որ նա պետք է առաջնորդվի բացառապես ազգային և պետական շահերով, ինչպես նախատեսված է 123-րդ հոդվածի 3-րդ մասով:

Հոդված 132. Հանրապետության նախագահի լիազորություններն արտաքին քաղաքականության բնագավառում

129. Այս հոդվածի համաձայն՝ Նախագահի՝ պայմանագրերին առնվող լիազորությունները կիսվում են Կառավարության և վարչապետի հետ: 1-ին մասի «ա» կետը (Նախագահը «օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով կառավարության առաջարկությամբ կնքում է Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրեր») և 2-րդ մասը («Հանրապետության նախագահը, վարչապետի առաջարկությամբ, օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով հաստատում, կասեցնում կամ չեղյալ է հայտարարում վավերացում չպահանջող միջազգային պայմանագրերը») ընդհանուր սահմանում են Նախագահի լիազորությունները և հղում են կատարում օրենքին մանրամասների համար:

130. Սահմանադրական մարմինների միջև պայմանագրերին առնչվող լիազորությունների բաժանումը պետք է կարգավորվի Սահմանադրության մակարդակում:

Հոդված 138. Հանրապետության նախագահի հրամանագրերը և կարգադրությունները

131. Այս հոդվածը սահմանում է, որ Նախագահի հրամանագրերի և կարգադրությունների համար պահանջվում է առաջարկություն կատարած վարչապետի կամ նախարարի կրկնաստորագրությունը բացառությամբ այն դեպքերի, երբ Նախագահի լիազորությունների իրականացման համար չի պահանջվում այլ պետական մարմինների նախաձեռնություն (Նախագահի ուղերձը Ազգային ժողովին, օրենքների ստորագրությունն ու հրապարակումը, Կառավարության հրաժարականի ընդունումը, Նախագահի հրաժարականը, Նախագահի աշխատակազմում նշանակումները, վարչապետի նշանակումը): Միայն կառավարության նախաձեռնությամբ իրականացման ենթակա Նախագահի լիազորությունների ավելի մեծ

քանակը հստակ ցույց է տալիս Կառավարության կենտրոնական դերակատարությունը Հայաստանի իշխանությունների ապագա կառուցվածքում (տես նաև 77 կետ):

132. Կառավարության հրաժարականի և վերաձևավորման գործում Նախագահի դերակատարության վերաբերյալ դրույթները կուսումնասիրվեն ստորև:

Գլուխ 6. Կառավարությունը

Հոդված 145. Կառավարության կարգավիճակը և գործառույթները

133. 145-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Կառավարությունն իր ծրագրի հիման վրա մշակում և իրականացնում է պետության ներքին և արտաքին քաղաքականությունը»: Այս դրույթը, կարծես թե, ամբողջությամբ համատեղելի չէ 145-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հետ, որը նախատեսում է, որ Կառավարության իրավասությանն են ենթակա գործադիր իշխանությանը վերաբերող բոլոր այն հարցերը, որոնք վերապահված չեն այլ պետական կառավարման կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների: Անհայտ է, որ Հայաստանի Հանրապետության ներքին և արտաքին քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը չեն կարող որոշվել պետական իշխանության միայն մեկ ճյուղի կողմից:

Հոդված 148. Վարչապետի ընտրությունը և նշանակումը. Հոդված 149. Կառավարության կազմավորումը. Հոդված 151. Կառավարության ծրագիրը

134. Վարչապետը հստակորեն գերակա գիրք ունի փոխվարչապետների և նախարարների նկատմամբ, ովքեր նշանակվում են Նախագահի կողմից վարչապետի առաջարկությամբ, այն բանից հետո, երբ վարչապետը ընտրվում է խորհրդարանի կողմից և նշանակվում Նախագահի կողմից: Սահմանադրությունը ուղղակիորեն չի սահմանում, թե ինչպիսի մեծամասնություն է պետք վարչապետի ընտրության համար, բայց տրամաբանական է թվում բխեցնել, որ անհրաժեշտ է պատգամավորների բացարձակ անհրաժեշտությունը: Ամեն դեպքում, բացարձակ մեծամասնություն է պահանջվում Ազգային ժողովի կողմից Կառավարության ծրագրին հավանություն տալու համար: Եթե վարչապետի ընտրությունը չի

պահանջում բացարձակ մեծամասնություն, ապա նա պետք է ունենա բանակցելու որոշակի հնարավորություն՝ իր ծրագրին օժանդակելու նպատակով մեծամասնություն ձևավորելու համար: Ամեն դեպքում, Նախագահը որպես վարչապետ է նշանակում Ազգային ժողովի կողմից ընտրված թեկնածուին:

135. Վարչապետի նշանակման (ավելի ճիշտ՝ առաջադրման) պահի և ընտրության պահի միջև տարբերակումը ենթադրում է, որ, առաջադրումը հաշվի առնելով, ընտրությունը պետք կատարվի նոր Ազգային ժողովի ընտրությունից հետո Նախագահի կողմից, ով պարտավոր է առաջադրել և խորհրդարանին ներկայացնել Ազգային ժողովի ընտրություններում հաղթած կուսակցության կամ կուսակցությունների դաշինքի վարչապետի թեկնածուին: Վարչապետի հրաժարականի կամ պաշտոնը թափուր մնալու դեպքում Նախագահը պետք է քննարկումներ նախաձեռնի խմբակցությունների հետ և առաջադրի այն թեկնածուին, ով վայելում է մեծամասնության վստահությունը. սա Նախագահին որոշակի հայեցողություն է տալիս: Այն դեպքում, եթե քվեարկության երկրորդ փուլ է անհրաժեշտ, և վարչապետը չի ընտրվում խորհրդարանի անդամների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ, «Ազգային ժողովն արձակվում է իրավունքի ուժով»: Սա նշանակում է, որ Նախագահը նախաձեռնությունների որևէ հնարավորություն չունի մինչև Ազգային ժողովի արձակումը: Նույն կանոնը պետք է գործի վարչապետին անվստահություն հայտնելու որոշման դեպքում (115-րդ հոդված):

136. Բոլոր այս դեպքերում, ինչպես նաև 156-րդ հոդվածի համաձայն՝ Կառավարության կողմից իր վստահության հարցը դնելիս Կառավարության շարունակականությունը կախված է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությունից: Այսպիսի անձկունությունը, կարծես թե, չի համատեղվում 103-րդ հոդվածի 1-ին մասի հետ, որը ընդհանուր կանոն է սահմանում, որ «որոշումները [...] ընդունվում են նիստին ներկա պատգամավորների ձայների մեծամասնությամբ»: Իրականում, Կառավարությունը կարող է գոյատևել նաև առանց Ազգային ժողովի բացարձակ մեծամասնության աջակցության, եթե այն զերծ մնա իր վստահության հարցը դնելուց, և եթե խմբակցությունները չներկայացնեն Կառավարությանը անվստահություն հայտնելու որոշման նախագիծ: 115-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և 156-րդ հոդվածի 4րդ մասի համաձայն՝ Կառավարությունը կարող է գոյատևել նաև ռազմական կամ

արտակարգ դրության ժամանակ: Խորհուրդ է տրվում Նախագահի՝ որպես Սահմանադրության պահպանման երաշխավոր, օժտել նոր լիազորություններով (123-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) վարչապետի թեկնածուի ընտրության առնչությամբ մինչ Ազգայի ժողովի արձակումը:

137. Ազգային ժողովն արձակվում է «իրավունքի ուժով» նաև, եթե վարչապետի կողմից ներկայացված Կառավարության ծրագիրը հավանության չի արժանանում (151-րդ հոդվածի 4րդ մաս):

Հոդված 152. Վարչապետի և կառավարության մյուս անդամների իրավասությունները.

Հոդված 153. Կառավարության նիստերը և որոշումները

138. 152-րդ հոդվածի 3-րդ մասը Կառավարության անդամներին օժտում է ենթաօրենսդրական նորմատիվ ակտեր ընդունելու լիազորությամբ: Նույն լիազորությունը տրված է նաև Կառավարությանը (153-րդ հոդված): Սահմանադրությունը պետք է ապահովի այս զուգահեռ լիազորությունների իրականացման հավասարակշռությունը:

139. 153-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ «Կառավարության որոշումներն ընդունվում են անդամների ձայների մեծամասնությամբ», իսկ 3-րդ մասի համաձայն «Կառավարության որոշումներն ստորագրում է վարչապետը»: Այս դրույթների սահմանադրական ամրագրման կարիք չկա:

Հոդված 154. Ջինված ուժերի ղեկավարումը և կառավարումը

140. Ինչպես արդեն նշվել է, այս դրույթը կարևոր փոփոխություն է սահմանում գործադիրի և զինված ուժերի միջև հարաբերություններում, որոնք գտնվելու են Կառավարության ենթակայության ներքո՝ անմիջականորեն ղեկավարվելով պաշտպանության նախարարի կողմից՝ վարչապետի գլխավորությամբ գործող Անվտանգության խորհրդի կողմից սահմանվող քաղաքականության հիմնական ուղղությունների շրջանակում:

141. 2-րդ մասը սահմանում է, որ «պատերազմի ժամանակ զինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարը վարչապետն է», բայց նախագիծը ուղղակիորեն չի նշում, թե ով է զինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարը խաղաղ ժամանակ (չնայած Նախագահի՝ 133-րդ հոդվածով սահմանված՝ վարչապետի առաջարկությամբ բարձրագույն

հրամանատարական կազմը նշանակելու և բարձրագույն զինվորական կոչումներ շնորհելու լիազորությունից ենթադրվում է, որ Նախագահը խաղաղ ժամանակ զինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարն է): Այս հարցը պետք է հստակեցնել:

Հոդված 157. Կառավարության հրաժարականը

142. Կառավարությունն իրականացնում է պետական կառավարման համակարգի ընդհանուր ղեկավարումը (145-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), և «Կառավարության իրավասությանն են ենթակա գործադիր իշխանությանը վերաբերող բոլոր այն հարցերը, որոնք վերապահված չեն այլ պետական կառավարման կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների»: Վարչապետը, այնուամենայնիվ, հատուկ դիրք ունի Կառավարությունում, քանի որ նրա իրավասությանն են պատկանում կառավարության քաղաքականության հիմնական ուղղությունների որոշումը և Կառավարության գործունեության ղեկավարումն ու համակարգումը (152-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Հետևաբար՝ վարչապետին անվստահություն հայտնելը պետք է հանգեցնի ամբողջ Կառավարության հրաժարականին (115-րդ հոդված, կետ 44): Սա պետք է արտացոլվի 157-րդ հոդվածում:

Հոդված 155. Կառավարության տարեկան զեկույցը Ազգային ժողովին

143. Ազգային ժողովի կողմից Կառավարության տարեկան զեկույցի արձագանքը ակնհայտորեն ավելի խիստ է, քան Նախագահի զեկույցին տրվող արձագանքը:

IV. Փոփոխությունների նախագծի՝ Դատարանների և Բարձրագույն դատական խորհրդի վերաբերյալ գլխի (7-րդ գլուխ) վերլուծություն

Ա. Ընդհանուր նկատառումներ

144. Դատարանների և բարձրագույն դատական խորհրդի գլուխը ներառում է Հոդվածներ արդարադատության իրականացման, դատարանների, դատավորի կարգավիճակի, Սահ-

մանադրական դատարանի, Վճռաբեկ դատարանի և Բարձրագույն դատական խորհրդի վերաբերյալ:

145. «Դատարանների վերաբերյալ» 162-րդ հոդվածը թվարկում է Հայաստանի Հանրապետության դատարանները և դրանց թվում հիշատակում է Սահմանադրական դատարանը: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով Սահմանադրական դատարանի լիազորությունը՝ « լուծելու սահմանադրական մարմինների միջև նրանց սահմանադրական լիազորությունների առնչությամբ առաջացող վեճերը» (167-րդ հոդվածի 1.3 մաս), Սահմանադրական դատարանը պետք է առանձնացվի այլ դատարաններից. Սահմանադրական դատարանը չի կարող լինել այս վեճերի կողմ որպես դատական իշխանության բաղկացուցիչ մաս:

146. Վենետիկի հանձնաժողովի կարծիքով, ինչպես արդեն նշվել է Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի վերաբերյալ կարծիքում, Սահմանադրությունում Սահմանադրական դատարանին նվիրված առանձին բաժին/գլուխ սահմանելը կհստակեցնի Սահմանադրական դատարանի հատուկ բնույթը:

Բ. Հատուկ նկատառումներ

Հոդված 161. Արդարադատության իրականացումը

147. 3-րդ մասը, որը սահմանում է, որ «Դատարանի վերջնական ակտերն ընդունվում են Հայաստանի Հանրապետության անունից», անորոշ է: Ի՞նչ պետք է հասկանալ «դատարանների վերջնական ակտ» արտահայտության ներքո: Դատարանի ցանկացած որոշում պետք է ընդունվի Հանրապետության անունից:

Հոդված 162. Դատարանները

148. Սահմանադրական դատարանը 1-ին մասում թվարկված դատարանների մասը չպետք է լինի (տես վերը):

149. Անհրաժեշտ է ավելացնել 1-ին մասում նախատեսված «մասնագիտացված դատարանների» սահմանումն ու հատկանիշները:

150. Արտակարգ դատարանների արգելքը 2-րդ մասում ողջունելի է:

Հոդված 163. Դատավորի կարգավիճակը

151. 163-րդ հոդվածը հաստատում է դատավորի անաչառության և անկախության սկզբունքը և կարգավորում է անհամատեղելիությանը, անձեռնմխելիությանը, լիազորությունները դադարեցնելու և վարձատրության հարցերը:

152. Այն երաշխիքներ է նախատեսում դատավորների լիազորությունների կամայական դադարեցման դեմ: Ինչ վերաբերում է Սահմանադրական դատարանի դատավորներին, ապա 7-րդ մասը սահմանում է ավելի բարձր մեծամասնություն (Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների երեք հինգերորդը) դատավորի լիազորությունները դադարեցնելու համար, քան դատավորին ընտրելու համար (պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությունը, 166-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր): Քվեարկություն կարող է անցկացվել միայն տվյալ դեպքի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի կողմից եզրակացություն տալուց հետո: Այնուամենայնիվ, Սահմանադրական դատարանի եզրակացությունից հետո որոշումը չպետք է կախվածության մեջ լինի Ազգային ժողովից, որն արդեն այս հարցով Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունք ունեցող մարմինն է (168-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ): Որոշում կայացնելու իրավունքը կարելի է վստահել Նախագահին, ով փոփոխությունների համաձայն լինելու է չեզոք մարմին՝ պատասխանատու «Սահմանադրության պահպանման համար»:

153. Վճռաբեկ դատարանի դատավորի լիազորությունների դադարեցման ընթացակարգն ունի նույն հատկանիշները (Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների երեք հինգերորդով՝ Բարձրագույն դատական խորհրդի եզրակացության հիման վրա): Այնուամենայնիվ, այն բանից հետո, երբ Բարձրագույն դատական խորհուրդը որոշում է կայացնում լիազորությունների դադարեցման հիմքի վերաբերյալ, չպետք է լինի քաղաքական մարմնի որոշում: Պետք է նախատեսել Բարձրագույն դատական խորհրդի որոշման դատական կարգով բողոքարկման հնարավորություն, բայց այդպիսի բողոքարկումից հետո լիազորությունները դադարեցնելու մասին որոշումը պետք է մտնի ուժի մեջ առանց խորհրդարանի որևէ որոշման: Երբեմն փաստարկ է բերվում, որ անհրաժեշտ է *contrarius*

actus, այսինքն՝ նշանակող մարմնի կողմից լիազորությունների դադարեցման հնարավորություն, ինչը կիրառելի չէ դատավորների լիազորությունների դադարեցման դեպքում: Քաղաքական մարմինների ներգրավումը դատավորների նշանակման գործընթացում արդարացվում է նրանով, որ անհրաժեշտ է ապահովել որոշակի ժողովրդավարական լեգիտիմություն դատական իշխանության համար: Այնուամենայնիվ, նշանակումից հետո դատավորի և քաղաքական մարմնի միջև ցանկացած կապ պետք է խիստ կարգավորման ենթարկվի: Դատավորի լիազորություններ կարող են դադարեցվել միայն օրյեկտիվ հիմքերի առկայության դեպքում, ինչպիսին են ծանր կարգապահական խախտումները: Այդպիսի հիմքերի առկայությունը չպետք է հաստատվի քաղաքական մարմնի կողմից: Այդպիսի որոշումները դատական մարմիններին, ներառյալ՝ դատական խորհուրդներին հատուկ առաջադրանքներ են. այդպիսի մարմինները ներառում են դատավորների էական հատվածը: Դատական խորհրդի որոշմամբ դատավորի լիազորությունների դադարեցման որոշման դատական բողոքարկման հնարավորություն պետք է լինի:

154. 2-րդ և 3-րդ մասերը վերաբերում են անձեռնմխելիություններին: Դրանք երաշխիքներ են ստեղծում կամայական ձեռքակալման և կալանավորման դեմ: Դատավորը կարող է քրեական հետապնդման ենթարկվել միայն Բարձրագույն դատական խորհրդի/Սահմանադրական դատարանի համաձայնությամբ: Դատավորը իր լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ առանց Բարձրագույն դատական խորհրդի համաձայնության չի կարող զրկվել ազատությունից, բացառությամբ, երբ նա բռնվել է հանցանքի կատարման պահին կամ դրանից անմիջապես հետո: Այս դրույթները նախատեսում են անձեռնմխելիություն (inviolability)՝ ի տարբերություն կայացված որոշումների համար նյութական անձեռնմխելիության (substantial immunity): Այսպիսի դրույթներ կան հիմնականում Արևելյան Եվրոպայի երկրներում²¹: Դատական անձեռնմխելիությունից զրկելը պետք է հնարավոր լինի միայն դատական համակարգի մարմինների կողմից: Ուստի՝ դատական

²¹ CDL-AD(2014)039-e Մասնագիտական անաչառության ստուգման մասին օրենքի որոշ դրույթների վերաբերյալ ամիկուս կուրիե նամակ՝ ուղղված Մոլդովայի սահմանադրական դատարանին, ընդունված Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից իր 101-րդ լիազումար նիստում (Վենետիկ, 2014 թ. դեկտեմբերի 12-13)

անձեռնմխելիությունից զրկելը Բարձրագույն դատական խորհրդի կամ Սահմանադրական դատարանի կողմից ողջունելի է:

155. Ինչպես 2-րդ, այնպես էլ 3-րդ մասերը անդրադառնում են անձեռնմխելիությունների թվարկմանը, Բայց դրանք անձեռնմխելիության բովանդակության վերաբերյալ իրավասու մարմինն որևէ ուղենիշ չեն տալիս: Կարծես թե բացակայում է քաղաքացիական գործերով դատավորների անձեռնմխելիությունը, երբ նրանք գործել են բարեխղճորեն իրենց պարտականությունները կատարելիս (նյութական անձեռնմխելիություն):

156. 6-րդ մասի անգլերեն թարգմանության համաձայն՝ դատավորների լիազորությունների դադարեցման հիմքերը սահմանվում են օրենքով, իսկ կարգը՝ Սահմանադրությամբ և օրենքով: Դատական իշխանության անկախությունը երաշխավորելու համար՝ դատավորների լիազորությունների դադարեցման հիմքերը պետք է նախատեսվեն Սահմանադրությամբ (օրինակ՝ կարգապահական կանոնների ծանր և կրկնվող խախտումների համար):

157. 163-րդ հոդվածի 9-րդ մասը նախատեսում է, որ դատավորների վարձատրությունը պետք է համապատասխանի այլ համարժեք պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության չափին: Սկզբունքորեն, ասպիսի ձևակերպումը կարող է Սահմանադրական դատարանին հնարավորություն տալ անվավեր ճանաչելու օրենսդրությունը, որը չի ապահովում պատշաճ վարձատրություն: Այնուամենայնիվ, այս դրույթը չափազանց անորոշ է ձևակերպված և պետք է ավելի հստակեցվի:

Հոդված 164. Դատավորների և դատարանների (Վճռաբեկ դատարանի պալատների) նախագահների նշանակման (ընտրության) կարգը, պաշտոնավարման ժամկետները

158. 3-րդ մասն առնչվում է դատավորների և Վճռաբեկ դատարանի պալատների նախագահների թեկնածուների ներկայացմանը: Այն նախընտրել է խառը համակարգ. թեկնածուները նախ ընտրվում են մրցութային կարգով, ապա Բարձրագույն դատական խորհուրդը յուրաքանչյուր տեղի համար երեք թեկնածու է ներկայացնում Ազգային ժողովին, որը դատավորներին և պալատի նախագահներին ընտրում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ: Խորհրդարանը չպետք է ներգրավվի դատավորների և

Վճռաբեկ դատարանի պալատների նախագահների նշանակման գործընթացում: Սա պետք է լինի Դատական խորհրդի իրավասությունը:

159. 2-րդ և 4-րդ մասերը նախատեսում են դատարանների նախագահների պաշտոնավարման ամրագրված ժամկետներ. երեք տարի ընդհանուր իրավասության դատարանների, առաջին ատյանի դատարանների և մասնագիտացված դատարանների նախագահների համար առանց պաշտոնավարման ժամկետի ավարտից հետո վերընտրվելու հնարավորության. վեց տարի վճռաբեկ դատարանի նախագահի համար առանց վերանշանակման հնարավորության: Այս դրույթները ողջունելի շարունակություն են Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին օրենքի նախագծի վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի կարծիքի, որն առաջարկում էր, որ «իրավական և սահմանադրական հստակությանը նպաստելու համար՝ կարելի էր Սահմանադրությունում փոփոխություն կատարել և դատարանների նախագահների պաշտոնավարման ֆիքսված ժամկետներ նախատեսել: Այսպիսի փոփոխություն կարելի է կատարել այժմ իրականացվող սահմանադրական բարեփոխումների ընթացքում»:²²

160. 5-րդ մասում ամրագրված «Բարձր մասնագիտական որակներ» արտահայտությունը բավականին անհստակ է, բայց հավանաբար կպարզաբանվի օրենքով, որը «կարող է դատավորների թեկնածուների նկատմամբ սահմանել լրացուցիչ պահանջներ»: Այնուամենայնիվ, այս մասում կարելի է ավելացնել անկաշառելիության վերաբերյալ պահանջ:

Հոդված 166. Սահմանադրական դատարանի կազմը և կազմավորման կարգը

161. Սահմանադրական դատարանը կազմված է ինը դատավորներից. երեքն ընտրվում են Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ, երեքը՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության առաջարկությամբ, և երեքը՝ դատավորների ընդհանուր ժողովի առաջարկությամբ: Սահմանադրական դատարանի դատավորներին ընտրում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ ընդունված որոշմամբ

²² CDL-AD (2014)006 Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին օրենքի նախագծի վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի կարծիք, § 55

(166-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր): Այսպիսի համակարգը Սահմանադրական դատարանի համար ապահովում է անհրաժեշտ ժողովրդավարական լեգիտիմություն:

162. Այնուամենայնիվ պետք է երաշխավորել, որ կառավարական մեծամասնությունը չկարողանա միայնակ ընտրել դատավորներին: Սա երաշխավորելու համար կարելի է դիմել տարբեր միջոցների, որոնցից ամենատարածվածը բարձր որակյալ մեծամասնությունն է, այսինքն՝ երկու երրորդը: Գաղափարն այն է, որ ինչպես մեծամասնությունը, այնպես էլ ընդդիմությունը կներկայացնեն բարձր որակավորում ունեցող մասնագետներ, որոնք ընդունելի են մյուս կողմի համար: Ենթադրաբար սա կարող է հանգեցնել փոխզիջումների, եթե երկու կողմեր էլ ընդունեն ավելի ցածր որակավորում ունեցող թեկնածուներին իրենց կողմից ներկայացված ցածր որակավորում ունեցող թեկնածուներին ընդունելու դիմաց: Որոշ երկրներում քաղաքական մշակույթը բավարար զարգացած չէ՝ մեծամասնության և ընդդիմության միջև փոխզիջման հնարավորություն տալու համար, և շատ դժվար է ստանալ ձայների երկու երրորդ մեծամասնություն: Խորհրդարանում մի քանի անհաջող քվեարկություններից հետո կարող են ներկայացվել հակազդող միջոցներ, ինչպիսին է թեկնածուների առաջադրումը չեզոք մարմնի կողմից:

163. Առաջին նախագծում չկար պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնության պահանջ. ուստի՝ այն դրական առաջընթաց է: Այս որակյալ մեծամասնությունը պետք է շարունակվի բարելավվել այնպես, որ խորհրդարանի փոքրամասնությունը ասելիք ունենա այս ընտրությունում:

164. 3-րդ մասի համաձայն՝ «Սահմանադրական դատարանի դատավորներն ընտրվում են միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, Հայաստանի Հանրապետության ընտրական իրավունք ունեցող իրավաբանների թվից, ում քառասուն տարին լրացել է և ովքեր ունեն բարձր մասնագիտական և բարոյական որակներ և առնվազն տասնհինգ տարվա մասնագիտական աշխատանքի փորձ»:

165. 5-րդ մասը սահմանում է. «Սահմանադրական դատարանի դատավորները պաշտոնավարում են տասներկու տարի՝ մինչև յոթանասուն տարին լրանալը, և չեն կարող վերստին ընտրվել Սահմանադրական դատարանի դատավորի պաշտոնում»: Այս դրույթը համապատասխանում է եվրոպական պրակտիկային:

166. Սահմանադրական դատարանն իր կազմից ընտրում է Սահմանադրական դատարանի նախագահ և փոխնախագահ (5-րդ մաս), ինչը լավ երաշխիք է դատարանի անկախության համար: Սահմանադրական դատարանի նախագահը և փոխնախագահը ընտրվում են վեց տարի ժամկետով առանց վերընտրվելու իրավունքի:

Հոդված 167. Սահմանադրական դատարանի լիազորությունները

167. 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը թվարկում է այն ակտերը, որոնց սահմանադրականությունը կարող է վերահսկվել Սահմանադրական դատարանի կողմից: Այն հիշատակում է Կառավարության անդամների կողմից ընդունված ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը, բայց չի անդրադառնում Կառավարության կողմից ընդունված ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերին: Հաշվի առնելով, որ նորմատիվ սահմանադրական բողոքը նախատեսվելով՝ մեծանալու է Սահմանադրական դատարանի գործերի քանակը, ենթաօրենսդրական ակտերի ստուգումը կարելի է թողնել սովորական դատարաններին:

168. 4-րդ մասը սահմանում է Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը ընտրության և հանրաքվեին վերաբերող դեպքերում: Ցանկացած անհատականությանից խուսափելու համար՝ Սահմանադրական դատարանին պետք է նաև լիազորություն տալ անվավեր հայտարարելու խորհրդարանական կամ նախագահական մանդատը կամ ընդհանուր ընտրությունը, եթե ապացուցվում է, որ ընտրությունը հակասահմանադրական է կամ իրականացվել է *extra* կամ *contra lege* ճանապարհով:

Հոդված 168. Սահմանադրական դատարանի դիմելու իրավունքը

169. 168-րդ հոդվածի 8-րդ մասը նախատեսում է նորմատիվ սահմանադրական բողոքը. «Յուրաքանչյուր ոք (կարող է դիմել Սահմանադրական դատարան)՝ կոնկրետ գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, սպառվել են դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները և վիճարկում է այդ ակտով իր նկատմամբ կիրառված նորմատիվ ակտի դրույթի սահմանադրականությունը, ինչը հանգեցրել է Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իր հիմնական իրավունքների և ազատությունների խախտման՝ հաշվի

առնելով նաև համապատասխան դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը»: Սա գործող Սահմանադրության համեմատ ողջունելի բարելավում է:

170. Նախնական սահմանադրական վերահսկողությունը (կամ կոնկրետ վերահսկողությունը) նախատեսված է 9-րդ մասում («դատարանները՝ իրենց վարությամբ գտնվող կոնկրետ գործին առնչվող նորմատիվ ակտերի դրույթների սահմանադրականության հարցերով) ևս շատ դրական տարր է:

171. 2-րդ մասի ձևակերպումը՝ «Սահմանադրական դատարանը գործը քննում է միայն համապատասխան դիմումի առկայության դեպքում» հստակ չէ: Եթե դա նշանակում է, որ Սահմանադրական դատարանը չի կարող գործել *proprio motu*, ապա այն իմաստալից և ողջունելի դրույթ է: Բհարկե, սա չպետք է կանխի դատարանին՝ տալու լայն մեկնաբանություն որևէ դիմումի շրջանակին²³:

Հոդված 169. Սահմանադրական դատարանի ակտերը

172. 169-րդ հոդվածի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարանն ընդունում է որոշումներ և եզրակացություններ (1-ին մաս), որոնք վերջնական են և ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից (2-րդ մաս), եթե Սահմանադրական դատարանն իր որոշմամբ չի սահմանում Սահմանադրությանը չհամապատասխանող նորմատիվ ակտի կամ դրա մի մասի իրավական ուժը կորցնելու ավելի ուշ ժամկետ (3-րդ մաս): 3-րդ մասը, այսպիսով, օգտակար ճկունություն է նախատեսում:

173. Սահմանադրական դատարանը իր որոշումները ընդունում է դատավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ: Այդպիսի մեծամասնությունը երաշխավորում է, որ դատարանը «թույլ» մեծամասնությամբ որոշում չի կարող ընդունել իր անդամներից մի քանիսի բացակայության ժամանակ:

²³ Տես Ամիկու կուրիա նամակ քրեական գործերում *non ultra petita* կանոնի վերաբերյալ Վրաստանի Սահմանադրական դատարանին, որն ընդունվել է Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից իր 103-րդ պլենար նիստում (Վենետիկ, հունիսի 19-20):

174. Ավելի բարձր մեծամասնություն է պահանջվում «կուսակցության գործունեությունը կասեցնելու կամ դադարեցնելու համար» (167-րդ հոդվածի 9-րդ մաս), որի համար պահանջվում է դատավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդը:

175. Նույն որակյալ մեծամասնությունն է պահանջվում եզրակացությունների ընդունման համար: Սահմանադրական դատարանը եզրակացություն է տալիս «Հանրապետության Նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության մասին» (167-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), Սահմանադրական դատարանի դատավորի լիազորությունները դադարեցնելու, իր լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ Սահմանադրական դատարանի դատավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու կամ ազատությունից զրկելու վերաբերյալ (167-րդ հոդվածի 5-րդ մաս) և համայնքի ղեկավարի լիազորությունները դադարեցնելու վերաբերյալ (167-րդ հոդվածի 8-րդ մաս): Այսպիսի բարձր մեծամասնությունը արդարացված է այն հարցերի բնույթով, որոնց վերաբերյալ որոշում է կայացվում:

176. 3-րդ մասը իմաստացիորեն ճկունություն է ձևավորում Սահմանադրական դատարանի որոշումների՝ ժամանակի մեջ գործողության վերաբերյալ՝ «Սահմանադրական դատարանն իր որոշմամբ կարող է սահմանել Սահմանադրությանը չհամապատասխանող նորմատիվ ակտի կամ դրա մի մասի իրավական ուժը կորցնելու ավելի ուշ ժամկետ»: Դատարանը, այսպիսով, օրենսդրին հնարավորություն է տալիս՝ լրացնելու իրավական բացերը, որոնք կարող առաջանալ դրույթն անմիջապես անվավեր ճանաչելու հետևանքով: Առանձին դիմումատուների համար անհրաժեշտ է հատուկ կարգավորում: Դատարանը պետք է հստակեցնի իր որոշման ազդեցությունը առանձին Սահմանադրական դատարանի դիմած անհատի գործի վրա: Դիմումատուն պետք է անմիջապես շահի հակասահմանադրական դրույթի անվավերությունը ճանաչելուց, եթե նույնիսկ այդ դրույթը որոշակի ժամկետով ուժի մեջ է մնալու մնացած բոլոր անձանց համար: Այլապես՝ անհատական դիմումը դիմումատուի համար որևէ օգտակարություն չի ունենա, քանի որ իր գործը կրկին կլուծվի հակասահմանադրական օրենքի հիման վրա: Դիմումատուի օգտին ուղղված այդպիսի դրույթը սովորաբար կոչվում է «պարզևատրում բռնողին» (հակասահմանադրական նորմը բռնողին): Կարելի է ժամանակային սահմանափակում նախատեսել դատարանի որոշման ուժի մեջ մտնելու համար (օրինակ՝ ոչ ավելի ուշ, քան մեկ տարի):

Հոդված 170. Վճռաբեկ դատարանը

177. Այն դրույթը, ըստ որի բացառությամբ սահմանադրական արդարադատության ոլորտի, բարձրագույն դատական ատյանը Վճռաբեկ դատարանն է, ողջունելի է և կարող է կանխել թյուրլմբոնումները, որոնք առաջացել են մի շարք երկրներում:

178. Ողջունելի է նաև, որ 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասը որպես սովորական դատական առաջադրանք է նախատեսում «դատական ակտերում առկա հիմնարար խախտումների վերացումը»:

Հոդված 172. Բարձրագույն դատական խորհրդի կազմը և կազմավորման կարգը

179. 17-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է, Բարձրագույն դատական խորհուրդը կազմված է հինգ անդամից՝ «գիտության ոլորտի և այլ հեղինակավոր իրավաբանների թվից», ովքեր ընտրվում են Ազգային ժողովի կողմից, և հինգ դատավորներից, ովքեր ընտրվում են Բարձրագույն դատական խորհրդի կողմից: Հավասար թվով դատավորների և ոչ դատավոր անդամների կազմը, որը երաշխավորում է նաև հասարակության ներգրավումը, պետք է որ կանխի Դատական խորհրդի քաղաքականացումը և կորպորատիվիզմը: Այնուամենայնիվ, օգտակար լինել հնարավոր դարձնել այնպիսի անդամների անդամակցությունը, ովքեր «գիտության ոլորտի և այլ հեղինակավոր իրավաբանների թվի» ոլորտից տարբերվող այլ ոլորտի են պատկանում:

180. Ազգային ժողովի փոքրամասնությունը պետք է իր ասելիքի հնարավորություն ունենա Բարձրագույն դատական խորհրդի ընտրվող անդամների ընտրության գործում: Ուստի՝ որակյալ մեծամասնության ընտրությունը կարևոր է: Մինչդեռ Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությունը կարող է բավարար չլինել Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծով ձևավորված համատեքստում:

181. Հետևյալ դրույթները պետք է ապահովեն Բարձրագույն դատական խորհրդի պատշաճ գործունեությունը և անկախությունը. 3-րդ մասը, որը սահմանում է, որ ընտրվող դատավոր անդամները պետք է «համամասնորեն ներկայացնեն բոլոր ատյանների դատավորներին» և 4-րդ մասը, որի համաձայն՝ Բարձրագույն խորհրդի անդամները չեն կարող վերստին ընտրվել այդ պաշտոնում:

182. 7-րդ մասի համաձայն՝ Բարձրագույն դատական խորհրդի նախագահն ընտրվում է խորհրդի դատավոր և իրավաբան անդամների թվից՝ օրենքով սահմանված կարգով. նախագիծը չի հստակեցնում, թե արդյոք դատավոր անդամ նախագահն ընտրվում է միայն դատավոր անդամների, իսկ ոչ դատավոր անդամ նախագահը՝ միայն իրավաբանների թվից ընտրված անդամների կողմից:

Հոդված 173. Բարձրագույն դատական խորհրդի լիազորությունները

183. 173-րդ հոդվածը թվարկում է Բարձրագույն դատական խորհրդի լիազորությունները և նախատեսում է, որ այս լիազորությունների իրականացման կանոնները սահմանվում են օրենքով: Այս լիազորությունների մեծամասնությունը դատավորների և դատարանների նախագահների նշանակմանը, նրանց կարիերային, ինչպես նաև կարգապահական հարցերին առնչվող դասական լիազորություններ են:

184. 1-ին մասի 10-րդ կետը սահմանում է, որ Բարձրագույն դատական խորհուրդը «մշակում է իր, ինչպես նաև դատարանների ծախսերի նախահաշիվները և ներկայացնում Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանը՝ պետական բյուջեի նախագծում ընդգրկելու համար, վերահսկում է դատարանների բյուջետային միջոցների օգտագործումը»: Ողջունելի է, որ Խորհուրդը իրավասու է մշակելու դատական համակարգի բյուջեն: Այնուամենայնիվ, դատական համակարգի անկախությունը ամրապնդելու համար՝ Խորհրդին պետք է իրավունք տրվի՝ այդ նախահաշիվների նախագիծը ներկայացնելու և պաշտպանելու անմիջապես խորհրդարանում: Միաժամանակ, «վերահսկում է բյուջետային միջոցների օգտագործումը» տերմինը անորոշ է: Եթե սա նշանակում է, որ Խորհուրդը պատասխանատու է դատական համակարգի կազմակերպման համար, ներառյալ՝ աշխատավարձերը, դատարանների շինությունները և այլն, ապա սա հստակորեն կգերժանրաբեռնի Խորհրդին, որը չի կարողանա կենտրոնանալ դատավորների կարիերային և կարգապահությանն առնչվող իր հիմնական գործառնությունների վրա: Եթե «վերահսկողությունը» նշանակում է հետևել ծախսերին, որպեսզի հնարավոր լինի բյուջեի համար առաջարկություն մշակել, ապա սա կարող է օգտակար լինել:

V. Մարդու իրավունքների պաշտպանը

Ա. Ընդհանուր նկատառումներ

185. Մինչ այժմ, Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտը երաշխավորված չէր Սահմանադրական մակարդակով: Այս նոր գլուխը կերաշխավորի Մարդու իրավունքների պաշտպանի ակայությունը և նրա գործունեության հիմնական սկզբունքները: Սա ողջունելի է:

Բ. Առանձին նկատառումներ

Հոդված 1. Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործառույթները և լիազորությունները

186. 1-ին մասը, կարծես թե, տալիս է Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործառույթների ամբողջական պատկերը: Նրա գործառույթները երեքն են՝

- հետևել պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց կողմից մարդու իրավունքների և ազատությունների պահպանմանը,
- նպաստել խախտված իրավունքների վերականգնմանը,
- նպաստել մարդու իրավունքներին ու ազատություններին առնչվող օրենսդրության կատարելագործմանը:

187. Այնուամենայնիվ, այս ձևակերպումից հստակ չէ, թե արդյոք Մարդու իրավունքների պաշտպանը լիազորություններ է ունենալու առանձին գործերում, և արդյոք նրա դերակատարությունը սահմանափակված է երկրում մարդու իրավունքների ընդհանուր վիճակի ընդհանուր վերահսկողությամբ: Մարդու իրավունքների պաշտպանը պետք է իրավունք ունենա աշխատելու առանձին գործերու, ինչը պետք է ուղղակիորեն ամրագրվի:

188. 3-րդ մասը, որը նախատեսում է Մարդու իրավունքների պաշտպանի հետ համագործակցելու պարտականությունը, ողջունելի է:

189. 4-րդ մասը սահմանում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանն Ազգային ժողովին տարեկան զեկույց է ներկայացնում: Սա ողջունելի է: Մարդու իրավունքների պաշտպանը նաև պետք է լիազորություն ունենա՝ ներկայացնելու ad hoc զեկույցներ, ինչը կարելի է նաև օրենսդրությունում կարգավորել:

Հոդված 2. Մարդու իրավունքների պաշտպանի անկախությունը

190. 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանն օժտված է պատգամավորի համար սահմանված անձեռնմխելիությամբ: Պետք է ընդգծել, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը չի կարող ենթարկվել դատական կարգով պատասխանատվության իր լիազորությունների առնչությամբ բանավոր կամ գրավոր արտահայտված խոսքերի կամ գործողությունների համար, և որ այդ անձեռնմխելիությունը գործում է նաև Մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնավարման ավարտից հետո: Խորհրդարանի անդամների անձեռնմխելիության հետ կապված տես 96-րդ հոդվածին առնչվող կետը:

191. Մարդու իրավունքների պաշտպանի անկախությունը մեծացնելու համար շատ կարևոր են այդ ինստիտուտի փաստաթղթերի և շինությունների անձեռնմխելիության վերաբերյալ երաշխիքները և այլն: Այս երաշխիքները, սակայն, կարելի է նաև նախատեսել Մարդու իրավունքների պաշտպանի վերաբերյալ օրենքում, որին հղում է անում 1-ին հոդվածի 5-րդ մասը:

Հոդված 3. Մարդու իրավունքների պաշտպանի ընտրությունը և նրան ներկայացվող պահանջները

192. 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, Մարդու իրավունքների պաշտպանն ընտրվում է Ազգային ժողովի կողմից «պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն երեք հինգերորդի ձայների մեծամասնությամբ»: Այս դրույթի նպատակն է, հավանաբար, երաշխավորել, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանին ընտրելու համար խորհրդարանական փոքրամասնության հետ կոնսենսուս լինի: Այնուամենայնիվ, քանի որ պետք է երաշխավորվի

հնարավորինս ամենալայն կոնսենսուսը Մարդու իրավունքների պաշտպանի ընտրության դեպքում, ապա ցանկալի է հաշվի առնել երկու երրորդ որակյալ մեծամասնությամբ ընտրության հնարավորությունը:

193. Մարդու իրավունքների պաշտպանն ընտրվում է վեց տարի ժամկետով: Խորհրդարանը ընտրվում է հինգ տարի ժամկետով: Այն փաստը, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը ավելի երկար է պաշտոնավարում, քան խորհրդարանը, լրացուցիչ երաշխիք է առ այն, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանը անկախ կլինի իրեն ընտրող մարմնից: Խորհրդարանը չի կարող ընտրել «իր» Մարդու իրավունքների պաշտպանին իր պաշտոնավարման ժամկետով:

194. Մարդու իրավունքների պաշտպանի անփոփոխելիության վերաբերյալ դրույթը շատ մեծ երաշխիք է Մարդու իրավունքների պաշտպանի անկախության համար:

VI. Եզրահանգում

195. Վենետիկի հանձնաժողովը ողջունում է Հայաստանի Սահմանադրական հանձնաժողովի կողմից կատարված աշխատանքը: Վենետիկի հանձնաժողովի հետ բաց երկխոսության շնորհիվ կարևոր բարելավումներ են կատարվել նախագծի տեքստում, որն արդեն շատ լավ հիմք էր սահմանադրական բարեփոխումների համար:

196. Այնուամենայնիվ, այս կարծիքը մի շարք առաջարկություններ է կատարում նախագծի հետագա բարելավման համար: Վենետիկի հանձնաժողովը ցանկանում է մատնանշել ուշադրության արժանի հետևյալ կետերը՝

- անհրաժեշտ է վերացնել ընտրելու և Ազգային ժողովի ընտրություններում ընտրվելու իրավունքների սահմանափակումները (տես 54-րդ կետ),
- ընտրական համակարգը չպետք է մանրամասն սահմանվի Սահմանադրությունում. անհրաժեշտ է Սահմանադրությունից հանել առավելագույն ձայներ ստացած երկու կուսակցությունների կամ դրանց դաշինքների միջև քվեարկության երկրորդ փուլ անցկացնելու հնարավորությունը (տես 80-րդ կետ),

- անհրաժեշտ է վերացնել խորհրդարանի ամբողջ պաշտոնավարման ընթացքում նոր խմբակցություններ ձևավորելու արգելքը, քանի որ դա սահմանափակում է խորհրդարանի անդամների ազատ մանդատը (տես 97-րդ կետ),
- ինչ վերաբերում է դատական համակարգին, ապա չպետք է լինի քաղաքական մարմնի միջամտության հնարավորություն Վճռաբեկ դատարանի դատավորների և նախագահների լիազորությունների դադարեցման և պաշտոնի նշանակման գործընթացում (տես 153-րդ և 158-րդ կետեր):

197. Վենետիկի հանձնաժողովը քաջալերում է Հայաստանի իշխանություններին շարունակելու քննարկումները բոլոր քաղաքական կուսակցությունների և քաղաքացիական հասարակության հետ, որպեսզի պարզաբանվի ցանկացած թյուրըմբռնում և բարեփոխումների համար հնարավորինս լայն օժանդակություն երաշխավորվի:

198. Վենետիկի հանձնաժողովը պատրաստ է շարունակելու իր համագործակցությունը Հայաստանի իշխանությունների հետ այս կարևոր բարեփոխումների համար: